

ZENON ALEXANDROWICZ

MATERIAŁY DO LITERATURY POLSKIEJ

TOM PIERWSZY

OBJAŚNIENIA

I

Sztuka służebnica Boga

sztuka średniowieczna wyrasta z przesłanek abstrakcyjnych — Pojęcia religijne świata antycznego były związane ściśle z życiem ziemskim; u chrześcijan występują jako oderwane od ziemi, nadziemskie, abstrakcyjne. „Przesłanki abstrakcyjne“ ustanawiają nowy cel dla ziemskiego żywota i nową moralną treść duszy. W porównaniu z tym celem i tą treścią, forma dzieł ludzkich ma już wartość podrzędną, i to tylko warunkową: jeżeli pomaga służyć Bogu

św. Augustyn — biskup Hippony (w Afryce płn.), zmarły 430 r.; najpotężniejszy umysł na przełomie starożytności i średniowiecza

charakter symboliczny sztuki chrześcijańskiej tłumaczy się po części obrazowością języka Pisma św. (zwłaszcza Proroków i Apokalipsy), po części znowu ową abstrakcyjnością pojęć. Dają się one wyrazić tylko za pomocą symbolów, tj. pewnych umówionych obrazów, uzmysławiających jakąś treść „oderwaną“.

Apokalipsa — inaczej: „Objawienie św. Jana“ (z I wieku), przepowiadające przyszłe wypadki w formie symbolicznego widzenia (wizji)

Władysław Jagiełło odnawia Akademię krakowską

Oksford całe Niemcy objaśnia — tzn. uniwersytet w Oksfordzie (od 1214 r.) szerzy światło nauki w całym kraju; przez Niemcy (Germania) na-

leży tu rozumieć Anglię jako kraj germański

pana i pana — w dawnych wiekach powtarzano w ten sposób tytułaturę, na znak szczególnego poważania

bulła — w średnich wiekach puszka z pieczęcią zawieszana u ważnych dokumentów, wreszcie sam taki dokument

szkoła powszechna — dosłowne tłumaczenie łac. „universitas“ (uniwersytet)

prawo kanoniczne — kościelne

scholar — uczeń uniwersytetu

piwo marcowe — dubeltowe albo dwurażne; nazwa wyborowego piwa

rektor — tu: zwierzchnik uniwersytetu

kondycja — zawód, zajęcie

przywrócenie do pierwotnego stanu — tłumaczy łac. „restitutio in integrum“; tu znaczy: uchylenie skutków wyroku

doktorowie, mistrze (magistrzy), licencjaci, bakałarze — kolejne (od najwyższego do najniższego) stopnie i tytuły naukowe akademickie
ciężarsa siedzki — służebność, pewne ograniczenie władania nieruchomością ze względu na dobro sąsiada

Panchirz — w dzisiejszej pisowni: Pęchyrz

kolegiat — członek kolegium, tj. wspólnoty profesorów pewnego wydziału; profesor

prawo wolnego schronienia dla zbiegłych — tzw. prawo azylu

poniedziałek po św. Jakubie Apostole (25 lipca) — dzień 26 lipca 1400 r.

Strój żaka krakowskiego

k a p u c a — kaptur
 k i t a j k a — tkanina jedwabna
 c z a m l e t — kamlot; pierwotnie sukno z sierści wielbłądziej lub z wełny kozy azjatyckiej; później zwano tak i inne tkaniny
 t u n i k a — w wiekach średnich długa szata wierzchnia, przewiązywana w pasie. Zależnie od barwy sukna, pewnych odmian kroju, a wreszcie od długości, nadawano tej szacie nazwy, o których w tekście mowa: d o ł m a n, s z u b a, g i e r m a k, k o p i e n i a k,
 p r o m o c j a — przesunięcie na wyższy stopień naukowy; uroczysty akt nadania takiego stopnia
 d e l i a — długa szata wierzchnia w rodzaju szerokiej opończy, kosztownym futrem podbita i obłożona na kołnierzu
 b i r e t — nakrycie głowy kroju czapeczki, o wierzchu czworobocznym lub okrągłym;
 „h o n e s t e v e s t i t o s“ — ubranych przyzwoicie (tzn. wedle obowiązujących przepisów)
 r ę k a w y p r z e d z i u r a w i o n e — albo „rzezane“; przez przecięcia szerokiego rękawa wierzchniego przeglądał spodni rękaw odmiennej barwy
 r u s z n i c a — dawna broń palna ręczna (rucznica)

Wawel średniowieczny

Katedry romańskie

b a z y l i k a — budynek o trzech (albo i pięciu) nawach podłużnych; główna góruje wysokością nad bocznymi
 ł a c i Ń s k i k r z y ż — jego boczne ramiona i odcinek górny są znacznie krótsze niż odcinek dolny.
 b a z a — podstawa kolumny; a t t y c k a — z trzech części złożona: krąg wypukły dolny (wałek), krąg wklęsły (wklęsłość), krąg wypukły górny

a p s y d a — zamknięcie nawy (poza ołtarzem) półokrągłą, sklepioną wneką (niszą)
 p u ł a p — strop, belkowanie nakrywające izbę, salę, kościół itp. — którego konstrukcja jest widoczna (nie zasłonięta jak u sufitu)
 k e r p u s p r z e d n i k o ś c i o ł a — od wejścia głównego po prezbiterium

Biblioteka i szkoła katedralna

B i b l i o t e k a k a t e d r a l n a znajdowała się w katedrze romańskiej (drugiej), w jednej z kaplic przylegających do nawy prawej. Przedtem, przez jakiś czas, spoczywało tam ciało św. Stanisława. Na tym miejscu wznosi się dzisiaj kaplica Wazów
 T e r e n c j u s z — (II wiek przed Chr.), komediopisarz rzymski
 P e r s i u s z — poeta rzymski (I w. po Chr.), autor satyr obyczajowych
 S t a c j u s z — poeta rzymski (I w. po Chr.); pisał epepeje oparte na starych tematach greckich („Te-baida“, „Achilleida“)
 B o e c j u s z (470—524) — polityk i filozof rzymski; wysoko ceniono zwłaszcza jego pismo „De consolatione philosophiae“ („O pocieszającej sile filozofii“)
 I z y d o r S e w i l s k i (zm. 636 r.) — biskup Sewilli; dzieła religijne, historyczne i encyklopedyczne, jak „Origines sive Ethymologiarum libri XX“ („O początkach czyli o pochodzeniu wyrazów ksiąg dwadzieścia“) podające przeważnie wiadomości geograficzne
 „A n n a l e s C r a c o v i e n s e s v e t u s t i“ — „Roczniki krakowskie dawne“ (zapiski roczne ważniejszych wydarzeń)
 „O f f i c i u m S e p u l c h r i“ — „Nabożeństwo przy Grobie“ (Chrystusa); tytuł dramatu
 m i s t e r i a l u d o w e — dramatyczne widowiska religijne, odgrywane w czasie pewnych świąt kościelnych (zwłaszcza Wielkanocy)

Gotyk

c h ó r — tu: prezbiterium
 t r a n s e p t — nawa poprzeczna

a m b i t — obejście poza ołtarzem głównym, łączące nawy boczne; tu: nawy boczne wzdłuż prezbiterium kościoła św. Trójcy — gotycki kościół dominikanów w Krakowie.

„Castrum Cracoviense“ — itd. — zamek krakowski przedziwnymi budowlami, wieżami, rzezbami, malowidłami, dachami nadzwyczajnie przyozdobił

p a w i l o n - b e l w e d e r — wysoka przybudówka, a w niej u góry belweder, tj. komnatka z kilku oknami, z której roztacza się „piękny widok“ (włoskie „belvedere“); mowa tu o „Kurzej Stopie“ przy zamku wawelskim „Pulchrior arcis pars“ itd. — piękniejsza część zamku, która od kurzej stopy ma nazwanie

II

Leonardo Da Vinci

Z „Pism wybranych“

L e o n a r d o d a V i n c i (czyt. Winczi; 1452—1519) — znakomity malarz, rzeźbiarz i architekt włoski, jeden z największych artystów świata, umysł niezwykle wszechstronny i głęboki. Podziw budzą jego zainteresowania i śmiałe pomysły w dziedzinie wynalazków technicznych

L u d w i k M o r o — Ludwik Sforza (czyt. Sforca) z przydomkiem „il Moro“, książę Mediolanu. Leonardo przebywał dwukrotnie na jego dworze: najpierw jako budowniczy i inżynier wojenny, później jako malarz

„i t e m“ — również, dalej b o m b a r d y — tu: działa pierwotne, z których strzelano kamieniami pociskami

i n f a n t e r i a — piechota p o m n i k W a s z e g o o j c a — Franciszka, pierwszego księcia mediolańskiego z rodu Sforzów (pomnik ten uległ zniszczeniu)

Michel Angelo Buonarroti

Twórca o sobie samym

M i c h e l A n g e l o (czyt.: Michel Andżelo) — Michał Anioł Buonarroti (1475—1564)

V i t t o r i a C o l o n n a, m a r k i z a P e s c a r a, wybitna poetka włoska epoki Odrodzenia, podziwiana przez uczonych i artystów. Michał Anioł poświęcał jej swoje sonety

Wielki poemat Ariosta

B i t w a p o d R a w e n n ą — w r. 1512 (zwycięska walka wojsk francuskich przeciw hiszpańskim i papieskim) k o r o n a c j a c e s a r z a K a r o l a V w B o l o n i i — 1530 r.

„e s t o m i l e s“ (łac.) — bądź rycerzem („estote milites“ l. mn.)

„n o p u e d o m a s“ (hiszp.) — nie mogę

„t o d o s“ (hiszp.) — wszyscy

„F u r i o s o“ — tj. „Orlando Furioso“ (Orland szalony) — tytuł poematu

s i g n o r i (włoskie; czyt.: siniori) — panowie

k a p i t a n „d i v e n t u r a“ — wódz szukający przygód i szczęścia w „awanturniczych“ wyprawach rycerskich

G a l i l e i Galileo (zm. 1642) — znakomity fizyk i myśliciel włoski

Jednostka w epoce Renesansu

k o n d o t i e r — w XIV i XV w. nazwa dowódcy wojsk najemnych we Włoszech. Niektórzy kondotierowie stali się władcami księstw udzielnych (np. Sforzowie w Mediolanie w XV i XVI w.)

V i s c o n t i — możny ród lombardzki; władał Mediolanem i częścią Lombardii w XIV i z początkiem XV w.

d y l e t a n c k i — uprawiany po amatorsku, z zamiłowania, bez gruntownego zawodowego przygotowania

J a k u b v a n A r t e v e l d e — przywódca i organizator związków

ku miast flandryjskich przeciw
własnemu ich suwerenowi i Fran-
cji; (poł. XIV w.)
P o n t a n o G i o v a n n i (czyt.:
Dziowanni, Jan) — neapolitański
humanista w XV w., historyk, po-
eta i polityk
F e r r a r a — w XV i XVI wieku
we władaniu książąt Este, których

dwór był w epoce Renesansu wy-
bitnym ogniskiem kultury, ściągając
artystów i poetów (Ariosto, Tasso)
L u k k a (Lucca) — w Toskanii;
w średnich wiekach zrazu księ-
stwo, potem republika
G h i b e r t i Lorenzo (1378—1455)
— znakomity rzeźbiarz florencki

III

Filippo Buonaccorsi Kallimach

Życie Grzegorza z Sanoka

Filip Buonaccorsi — (1437—
1496) humanista włoski, nazwę
Kallimach przybrał sobie do-
wolnie (był poeta grecki tego
imienia)
P l a u t (zm. 184 r. przed Chr.)
— najwybitniejszy komediopisarz
rzymski
h i s t o r i a o p o w o ł a n i u
k r ó l a W ł a d y s ł a w a —
ta do nas nie doszła

Renesansowy
pałac Zygmunta Starego

s k l e p i k — tu: mała izdebka
sklepiąca
„r e g i s i u v e n i s“ — młodego
króla (królewicza, koronowanego
w 1530 r.)
„r e g i n u l a e H e d v i g i s“
— królowa Jadwigi; była to córka
Zygmunta I z jego pierwszego
małżeństwa z Barbarą Zapolya
(córka wojewody siedmiogrodz-
kiego)
„u b i r e x i u d i c i i s v a -
c a r e s o l e t“ — gdzie król
zwykł sądy odprawiać
„u b i c o n s i l i a r i i c o n -
v e n i u n t“ — gdzie się zbiera-
ją „panowie rada“
r o z e t a — tu: ornament na stro-
pie, „rzezany“ w drzewie, w kształ-
cie rozwiniętej (stylizowanej) róży
f r y z — ozdobny pas poziomy, bie-
gnący pod gzymssem budynku, na
ścianie pod stropem czy sufitem
itp.
„i n f i r m e r i a“ — sala chorych
f r a u c y m e r — kobiety z dwor-
ku królowej, dworki
„p i k t u r a“ — malowidło

„h a b i t a t i o n e s s u p r e -
m a e“ — mieszkanie na najwyż-
szym piętrze
M e l u z y n a — w starofrancu-
skich opowieściach bajeczna ko-
bieta-wodnica z ogonem rybim.
Rzeźba przedstawiająca jej postać
zdobiła okazałe świeczniki, zwisa-
jące od pułapu; stąd nazwa melu-
zyny przeszła z czasem i na same
świeczniki
p o d n i e b i e n i e — tu: strop,
sufit
„s t u b a m a i o r“ — izba większa
H a n s D ü r e r — brat i uczeń
Albrechta, najznakomitszego ma-
larza niemieckiego w owej epoce
k a s e t o n y — „skrzyńce“, pro-
stokątne wgłębione pola, jakie two-
rzą się na drewnianym pułapie
przez skrzyżowanie jego podłuż-
nych i poprzecznych belek (z cza-
sem naśladowano kasetony niezau-
ważnie od pułapowej konstrukcji)
k o s z y c z k o w e k o l u m i e n -
k i — cienkie i smukłe, o głowic-
ach kształtu plecionego koszycz-
ka; p o d w ó j n e — ustawione
jedna na drugiej
F r a n c e s c o L o r i — archi-
tekt z Florencji, główny projek-
todawca pałacu renesansowego
i krużganków na Wawelu
B e n e d y k t S a n d o m i e r -
z a n i n — architekt polski czyn-
ny na Wawelu 1524—1526
B a r t h o l o m e o B e r e c c i
— architekt z Florencji; zbudował
kaplicę Zygmuntofską i prowadził
dalsze roboty w pałacu wawelskim
C o r t i l e S a n D a m a s o —
Dziedziniec św. Damazego; kruż-
ganek drugiego piętra ozdobił fres-
kami Rafael
k a g a Ń c e — rodzaj koszyków że-
laznych, w których zapalano mate-

riały smolne, aby oświecać w nocy drogę, dziedzińce itp.

Katarzyna mantuańska — córka cesarza Ferdynanda I, wdowa po Franciszku Gonzadze, ks. Mantui (w Lombardii); była trzecią żoną Zygmunta Augusta

arrasy — kosztowne opony na ściany z przedstawieniami scen figuralnych, pejzaży itd., tkane we Flandrii (nazwa od miasta Arras)

Rafaël — Raffaello Santi (1483—1520) malarz, jeden z największych artystów Odrodzenia

brokatowy — z brokatu, ciężkiej materii jedwabnej przetykanej złotymi i srebrnymi niemi

taboret (taburet) — niski, zwykle okrągły stołek, bez oparcia i poręczy

Kaplica Zygmuntowska

pilastr — tzw. słup uwięzły, jakoby wpuszczony w mur, z którego występuje tylko na pewną grubość; złożony z podstawy, trzonu, głowicy, nieraz podłużnie żłobkowany, podobny jest niby do spłaszczonej kolumny; służy do podtrzymywania górnych części konstrukcji albo też tylko do ozdoby (np. rozczłonkowania płaszczyn ściany)

architra — belkowanie poziome, kładzione na słupach czy kolumnach; odpowiadająca mu kamienna czy murowana część konstrukcji

bęben — w budowlach nakrytych kopułą ta część, która pośredniczy między kwadratem planu dolnego a kolistą czaszą kopuły; najczęściej przejście takie tworzy bęben ośmioboczny

trybowanie — polega na wybijaniu, jakby wtlaczaniu, pewnego wzoru w blasze

latarnia — nazwa małej, smukłej nadbudówki nad samym (otwartym) wierzchołkiem kopuły; przez arkadki latarni sływa światło na podniebienie kopuły

impasty — rodzaj małych pilastków narożnych, na których opiera się łuk arkady (archiwolta)

pendent — odpowiednik stwarzający symetryczność układu

herb Sforzów (Bony) — smok-wąż pożerający człowieka

dekoracja groteskowa — powstała z fantastycznego powiązania wszelakich motywów zaczerpniętych i przekształconych z postaci ludzkich, zwierzęcych, roślinnych

Książka polska w XVI w.

bibliopol — sprzedający książki (z greckiego)

Jan Haller — z Rotenburga w Frankonii; w r. 1491 założył drukarnię w Krakowie

Ungler Florian — początkowo wspólnik Hallera, około r. 1510 ma już własną drukarnię (z niej wyszły pierwsze druki polskie, np. „Raj duszny“ Biernata z Lublina)

Scharffenbergerowie mieli w Krakowie drukarnię od r. 1517; z czasem przeszła ona w posiadanie drugiej niemieckiej rodziny: Siebenajcherów

Wietor Hieronim (Niemiec, Büttner) wydaje w Krakowie od r. 1518 druki bardzo staranne

Libental (Liebental) — miasto na Śląsku Dolnym

papiernia pod Krakowem — we wsi Prądniku

„buksztaba” — litery drukarskie, czcionki (z niemieckiego)

formkrawacz — niem. „Formschneider“ (spolszczono drugą połowę słowa); wyrzynał na drewnianych „klockach“ drzeworyty (czasem i tekst) na użytek drukarni

księgi Fryczowe — Andrzeja Frycza Modrzewskiego, „O naprawie Rzeczypospolitej“

Brześć Litewski — dziś Brześć nad Bugiem; w 1563 r. wyszła tu, nakładem gorliwego kalwina Mikołaja Radziwiła, Biblia zwana „Brzeską“ albo „Radziwiłowska“

Wierzbietta-Weidner (polskie nazwisko „tumaczy“ niemieckie) — drukarz krakowski (od 1554 r.); kalwin

Szamotuły, Grodzisk — w woj. poznańskim

Nieśwież — w woj. nowogrodzki; 1572 r. wydrukowano tu Biblię dla arianów w przekładzie Szymona Budnego

Węgrów — w woj. lubelskim

Ł o s k — w pow. wołyńskim, woj. nowogródzkim
 z b ó r — tu: gmina protestancka
 k a n e j o n a ł — śpiewnik, zbiór pieśni religijnych
 a p o l o g i a — obrona (w słowie lub w piśmie)
 Ł a z a r z A n d r y s o w i c (tj. syn A n d r y s a) objął (1550) drukarnię Wietorowską i prowadził ją nadal wzorowo
 P a p r o c k i Bartosz — pisarz ówczesny; autor „Herbów rycerstwa polskiego“ (herbarza)
 „a r s... n i e t y l k o p l e b e i u m , a l e v e r e i p s u m n o b i l e m n i e s z p e c i“ — sztuka ta (tj. drukarstwo) nie tylko człeka niskiego rodu, ale nawet samego szlachcica nie szpeci (nie hańbi)
 k a l e n d a r z e ówczesne, zwane także a l m a n a c h a m i , z a w i e r a ł y w s z e l a k i e u w a g i a s t r o l o g i c z n e , p r z e p o w i e d n i e i t d .
 M i k o ł a j z S z a d k a (miasteczko w pow. sieradzkim) — profesor krakowski, astrolog
 „K r a k a u e r S c h r e i b k a l e n d e r“ — Krakowski kalendarz na zapiski
 M o g u n c j a — Mainz nad Renem
 D y l i n g a — Dillingen w Bawarii

Żywot Mikołaja Reja

N a g ł o w i c e — wieś nad rzeką Nidą; w XVI w. należała do pow. księskiego
 h e r b u O k s z e j — Okszy; oksza znaczy: topór
 N a n k e r u s — Nanker; był biskupem krakowskim w pierwszej połowie XIV w.
 n a r ó d — ród, rodzina
 p a r a ć s i ę (czym) — zajmować się czym, trudnić; spędzać czas na czym
 i m i e n i e — mienie, majątność
 z d o m u F u l s z t y Ń s k i e g o — Herburtów siedzibą był Fulsztyn (Felsztyn, w pow. starosamborskim)
 b i e c k i — z Biecza (stary gród w woj. krakowskim)
 N i e s t r — Dniestr
 m i ę s o p u s t n y w t o r e k — przed Środą Popielcową; w r. 1505 przypadał 4 lutego

S k a r m i e r z — dawniej jeszcze Skarbimierz, a dzisiaj Skalmierz; miasteczko w pow. pińczowskim
 „n i c s i ę n i e n a u c z y w s z y , w z i ą ł g o“ — składnia imiesłowowa dziś nie używana; dziś powiedzielibyśmy: „i kiedy się (tamten) nic nie nauczył, wziął go...“
 z a s i ę — znowu
 b u r s a J e r u z a l e m — założona 1454 r. przez Zbigniewa Oleśnickiego
 p r z e d s i ę — przecie
 z a n a d r o — zanadrze, pazucha
 p ł o c i c a — płotka (ryba)
 w o d n y o r z e c h — owoc rośliny zwanej także kotwiczką
 k o s z u l a z p ł o s k o n e k — konopna
 n i e z a l e ż y ć t e n n a s t a r o ś ć g r u s z k i w p o p i e l e — stary zwrot, znaczy mniej więcej: nie zaśpi sprawy, nie zgnuśnieje
 p r a w i e — prawdziwie
 b r ó g — tu: sieć na łowienie ptaków
 u r z ę d n i k — tu: wódz, ekonom
 t o ż — znowu
 „a d i u d i c i u m“ — do rozsądku, do rozumu
 p r z e k a ż a ć — zawadzać, wchodzić w drogę, przeszkadzać
 z a b a w i o n (czym) — zajęty, zainteresowany
 p i l e n k o g o — trzymający się kogo, oddany komu
 k o r d — miecz, szabla
 r o z w a d z e n i e — wkroczenie między zwadzonych, aby nie dopuścić do walki
 z a c h o w a n i e — umiejętność postępowania, godność w postępowaniu
 S ę d z i s z ó w — wieś w pow. jedrzejskim
 a r c y b i s k u p a R o z e g o — Andrzeja Róza Boryszewskiego, arcybiskupa lwowskiego, a potem gnieźnieńskiego (Róza była jego znakiem herbowym)
 p r z y r o d z e n i e — przyrodzona skłonność, usposobienie
 k o r o n n a s p r a w a — tycząca Korony (państwa)
 z a m i e s z k a ć c z e g o — omieszkąć, poniechać, opuścić

j u r g i e l t — płaca roczna, wynagrodzenie; mogło to być (jak tutaj) w formie „stacji“ lub „m y t a“, tzn. król odstępował komuś prawo ściągania pewnych poborów publicznych
w i e ś dana przez Zygmunta I — Temerowce koło Halicza
G a m r a t Piotr — arcybiskup gnieźnieński
K u r z e l ó w i Biskupice — w pow. włoszczowskim
w i e ś od Zygmunta Augusta — Dziwiaciele (Dziwiecioly; dziś w pow. miechowskim)
s n a d n i e — łatwo
a l l e g o w a ć czym — dowodzić, uzasadniać czym
„S p e c t r u m“ — widmo, obraz o b a c z a ć s i ę z c z e g o — poprawiać się z czego
H e n r y k B u l l i n g e r — współczesny Rejowi reformator szwajcarski (w Zurychu); jeden z twórców wyznania helweckiego (reformowanego, kalwińskiego)
w o ś m i w i r s z a c h z a l e ż a ł y — ograniczały się do ośmiu wierszy
Z a t a r g n i e n i e — zatarg, spór
k o s t e r a — gracz w kostki
W a r w a s z z D y k a s e m — dwa imiona żartobliwie utworzone (tytuł dialogu)
d o l e g ł o ś ć — dolegliwość
„D e n e u t r a l i b u s“ — O rzeczach obojętnych, tj. takich, co do których wolno mieć (w wierze) różne poglądy
i m p r e s o r — drukarz
w e w s z y t k o s i ę o c h y n ą w s z y — zadawszy się w to wszystko, spróbowałszy wszystkiego
„E p i t a p h i a“ — napisy nagrobne
s t a n — urząd
„n e m i n i m o l e s t u s“ — nikomu nie uciążliwy
b e z p i e c z n y — dosłownie: nieostrożny, niebaczny, lekkomyślny

Jan Kochanowski

List do St. Fogelwедера

S t a n i s ł a w F o g e l w e d e r — rówieśnik Kochanowskiego, dworzanin i sekretarz królewski

p r e l a t u r y — wysokie godności kościelne
„I l l e e g o“ itd. — Jam ci jest, który dawniej niemal co tydzień wyprawiałem do ciebie posłańca z listem
o k u r r e n t ó w c z e k a m — czekam, czy się nie trafi okazja przez kogoś
„Q u i f i t, M a e c e n a s?“ — Jakże się to dzieje, Mecenasiu? początek jednej z pieśni Horacego
„U s q u e m e t u“... itd. Ciągłą trwoga drżało serce“ — z tego i z następnych słów można się domyślać, że poeta zabiegał o coś u króla i prosił przyjaciela o pośrednictwo. Drżał z niepokoju o wynik, a tu jeszcze ludzie przestrzegali: „r o z m y ś l s i ę“. Trwoga ustąpiła wobec słów listu Fogelwедера: „Król pozwolił raczej!“
„r a p t u s“ — gwałtownie wzruszony, uniesiony
„r z e c z y p r a e s e n t i a m p o s t u l a n t“ — sprawa wymaga, by stawić się osobiście
„d u m m o l i o r“ — gdy to zamierzam
o k o ł o p o w i e t r z a n a t r ą c a j ą — przegadują o szerzeniu się morowego powietrza (zarazy) ż e b y c h n i e z o s t a ł p r z e d b r a m ą — nie dopuszczonoby go do stolicy, gdyby jechał przez zapowietrzone Mazowsze
j a k o B e r g a m a s z e k — niewatpliwie ma tu poeta na myśli zabawną postać włoskiej komedii ludowej, arlekina z Bergamo (włoskie Bergamasco — bergameńczyk). Widocznie przypomniał sobie jakąś śmieszna scenę, w której taki Bergamaszek „został przed bramą“
s a m d o m a — tu w domu
„a v e o s c i r e“... itd. — pragnę wiedzieć, co o tym myślisz. Ty jeden wiesz, jak i kiedy trafić dogodnie do tego meża (do króla?)
„q u i d e n i m p r o m i t t e r e l a e d i t“ — bo i cóż szkodzi obiecać
k r e s z a ł o ż y ć — oznaczyć termin
H e s s u s — Hesyjczyk; jest to Eoban Koch, Niemiec z Hesji, uczo-ny humanista i tłumacz psalmów

„U t c u m q u e e s t“ — Jakkolwiek rzeczy się mają
 „t r a c t a n t f a b r i l i a f a b r i“ — każdy rzemieślnik pilnuje swego rzemiosła (więc i poeta pracuje nad psalmami)
 „i n v e r t e n d o“ — w przekładaniu, w tłumaczeniu
 w i z y j e — wizje, widzenia, tj., jak pisze dalej, zjawiają mu się dwie boginie — jedna: Konieczność („dzierżąca w spizowej dłoni gwoździe do spajania belek i kliny“), druga: Poetyka (poezja, „jakimś nieznanym czarem tchnąca“).
 „F o r m i d o q u i d a g e t“... itd. — Co czynić w tej trwodze, poradź bogini Venus!
 „i n a r d u i s... a m a n d a t u s“ — w trudnych sprawach tej Rzeczypospolitej do ciebie posłany Ów Mojżesz to zapewne jakiś agent wysłany od Gdańszczan w sprawach politycznych albo handlowych. Osobę jego wprowadził zrazu poeta do elegii, którą równocześnie posyłał Fogelwederowi. Wzmianka była krótka, niejasna. Toteż poeta, lękając się, by jej „posteritas“ (tj. potomność) źle kiedyś nie zrozumiała, zastąpił Mojżesza Schenschmidem (o którym niżej)
 M u s a s n i e p r z e p o m i n a s z — nie zapominasz o muzach (o poezji)
 „e a r u m m e m i n i“ — o nich (o muzach) pamiętam
 „b y l i n a u l a f r e q u e n s“ — zjawiał się często na dworze (królewskim)
 „E t t i b i S c h e n s c h m i d... c o m e s“ — A do ciebie Schenschmid przyczepił się od dawna, towarzysząc ci na każdym kroku
 s i l n y i m p o r t u n — straszny natręt
 o d E l b ł ą ż a n — Elbląg w Prusach Wschodnich, w ówczesnym województwie malborskim, nie mógł się co do znaczenia mierzyć z Gdańskiem; boi się więc poeta, że w Schenschmidzie „m i n u s a u c t o r i t a t i s“ — że to za mała persona, by ją w elegii wiązać z Fogelwederem
 „s i v i d e b i t u r“ — jeśli się uzną za słuszne

„T u f r o n t e m“... itd. — Ty ucz się rozporządzać czło. moimi fraszkami
 „o c t o b r i s“ — października
 p r o b o s z c z p o z n a ń s k i — poeta miał tylko niższe święcenia kapłańskie; czestym zwyczajem owych czasów, obowiązki proboszcza pełnił za niego zastępca; on sam miał tylko tytuł i dochody (zrzekł się ich zawierając małżeństwo)

Pieśni dożynkowe

d o ż y n k i — stary obrzęd wiejski: uroczyste zakończenie żniw (okrężne, wieńczyny)
 w e d l e, k o l e — koło, obok
 t ą l a r — dawna moneta srebrna
 c z e r w i e n i e c — albo czerwony złoty; złota moneta

Wydawca o poecie

J a n M y s z k o w s k i — bratunek Piotra, biskupa krakowskiego; Mirów (wieś) i Żarnów (miasteczko) — w województwie kieleckim
 s p r a w a — dzieło, czyn
 w o j s k i s ę d o m i r s k i — sandomierski; wojski był pierwotnie urzędnikiem ziemskim, czuwał nad porządkiem i bezpieczeństwem w podległym mu okręgu, kiedy szlachta wyruszyła na wojnę; urząd schoaził z biegiem czasu na tytuł honorowy
 d o b r z e p r z e d ś m i e r c i ą — na długo przed śmiercią
 r a d o s i ę m i e n i — łatwo się odmienia
 n i e r z e k ę — że już nie powiem
 n i e z b e d n y — w pierwotnym znaczeniu: obmierzły, wstrętny; później niezbędny: niepozbyty, konieczny
 p o d c z a s — niekiedy
 a d a j t o, ż e — a zgodziwszy się, że...
 z a j ń r z e ć czego komu — pozaźródleć
 w c a l e — w całości, bez szkody
 „E l e g i a s“ — elegie; „F o r i c o e n i a“ — lekkie wierszyki w rodzaju fraszek, do których tematu dostarczało niefrasobliwe życie dworskie i jego wesołe biesiady

A r a t u m (biernik) — Aratus był to poeta grecki epoki hellenistycznej, autor astronomicznego poematu „Fenomena“, który Kochanowski oddał wierszem łacińskim
s z t u c z n y — artystyczny
a f e k t p r z e c i w k o m u — uczucie, miłość dla kogo
„D r i a s Z a m c h a n a” — Driada zamechska (tzn. nimfa leśna w Zamchu); jest to poemat napisany z okazji łowów, jakie dla króla Stefana urządził hetman Zamojski (1578) w borach zamechskich w Lubelszczyźnie)
a z a — czyliż
u k o c h a ć s i ę z c z e g o — zachwycać się czym
„M u s a e” — „Muzy“
„M o n o m a c h i a (tj. pojedynki)
P a r y s o w a z M e n e l a u s e m“ — taki tytuł nosi przekład ustępu z II ks. „Iliady“
g d z i e b y — gdyby, jeśliby
p o m i e n i ć — wspomnieć

Mikołaj Krzysztof Radziwiłł

Peregrynacja do Ziemi Świętej

M i k o ł a j K r z y s z t o f R a d z i w i ł ł (1549—1616) — wojewoda wileński; inni członkowie jego rodu występują jako protektorzy różnowierstwa, on (pod wpływem ks. Skargi) został gorliwym katolikiem
p e r e g r y n a c j a — pielgrzymka, podróż
ś w. G e r m a n u s — właściwie „ogień św. Germanusa“ (także: ogień św. Elma i i.); nazwa zjawiska świetlnego obserwowanego w pewnych warunkach atmosferycznych na statkach w czasie burzy morskiej: u szczytu masztów pojawiają się niki światła. Zjawisko tłumaczy się wyładowaniami elektrycznymi w atmosferze
17 p a ź d z i e r n i k a — 1583 r.
w t ó r a a d w u d z i e s t a — dwudziesta druga
f o r t u n a — burza morska
A f r i c u s e t A q u i l o — łacińskie nazwy na wiatr pld. (od Afryki) i płn. na Morza Śródziemnym
w a ł — fala, bałwan morski

Materiały do literatury polsk.

k u p i a — towar, ładunek handlowy
s a i t i a — niewielki okręt kupiecki
i n s u ł a — łac. „insula“, wyspa
m n i e m i e ć — mniemać
„i n A r c h i p e l a g o” — na archipelagu (Morza Egejskiego)
t r i n c h e t t o (czyt.: trinketto) — żagiel trójkątny na maszcie przednim
p a t r o n — tu: kapitan okrętu
C a s s o — mała wyspa na wschód od Krety
c a ł y d z i e ń — 19 października
R o d i s — wyspa Rodos; między nią a Casso leży wyspa **C a r p a t h o s**
„p r o m o n t o r i u m” — przylądek, cypel
w y m ó w i ć — tu: usprawiedliwić
s z t u r m — burza (sztorm)
b i a ł a s y — białawy
p o r o z n u — w różnej postaci

List Simonidesa do J. Zamojskiego

u k a z y w a ć po co dokąd — wskazywać, odsyłać
„m a t r i c e s” — matryce (wzory); tu: formy metalowe, służące do odlewania czcionek drukarskich
s p r a w o w a ć — urządzić
s k u s i ć — spróbować, wy badać
f o r m s z n a j d e r — drzeworytnik, który rzeze „klocki“ drukarskie
s t e m p l e — tu: formy
r o z m i a t a ć s i ę — rzucać się w gniewie
o r t o g r a f i a pana Kochanowskiego — wydrukował ją po raz pierwszy Jan Ursinus w swojej Gramatyce łacińskiej w r. 1592, po raz drugi J. Januszowski („Nowy charakter polski“) w r. 1594; nie była używana z niemieckiego charakteru na włoski — z gotyckiego, spiczastego kroju na okrągły włoski (tzw. italicę)
j a k o D a l m a t o w i e s w o j e s ł o w i ę n s k i e drukują — Chorwaci drukowali italicę
H e n r i c u s S t e p h a n u s — znakomity uczone i drukarz w XVI w., wydawał w Genewie dzieła greckie

„typi regii“ — „czcionki królewskie“, tak zwano we Francji pewien krój czcionek, piękny i wyrazisty

Plantin (czyt.: Plantę) — zasłużony drukarz i wydawca antwerpski w XVI w.

w każde potrafi ten artysty — każde umie wykonać ten właśnie

chromy — kulawy, utykający tę trochę wiersza mego teraz drukowano — pieśń weselną: „Ślub ...na feście J. M. Adama Sieniawskiego“

„decembris“ — grudnia

Pieśń ludowa o kołaczu

kołacz — obrzędowe pieczywo weselne, krągła, duża bułka z pszennej lub żytniej mąki, posypana z wierzchu mąką, serem i cukrem

Stanisław Żółkiewski

Testament hetmański

zdrowiem zastąpić nie przez pieczeństwo — życiem, osobą własną, zagrozić drogę niebezpieczeństwu

„in vim“ — z mocą, z ważnością synod nicejski — pierwszy powszechny sobór chrześcijański, zgromadzony 325 r. w Nicei (w pñ.-zach. części Azji Mniejszej)

św. Atanazjusz (IV w.) — arcybiskup aleksandryjski, jeden z Ojców Kościoła; ustalił formułę wyznania wiary rzymskokatolickiej

konfesja — wyznanie

„ei usdem fidei merito“ — przez zasługę tej wiary (dzięki wierze)

dostały — dojrzały

praktyki — intrygi, knowania polityczne

małżonką hetmana była Regina z Herburtów

pamiętka — pamięć

prawdy — prawdziwy

syn — Jan, w pogromie cecorskim dostał się do niewoli; wykupiony wrócił wprawdzie do ojczyzny, ale

Rzeczpospolita Babińska

Rzeczpospolita Babińska — w Babinie (w Lubelskiem) zbierało się od 1570 r. grono szlachty, tworzące niby rzeczpospolitą dla zabawy towarzyskiej; głównym jej wątkiem była wesoła satyra: wady i przywary braci ziemian szacowano na opak: kłamliwego mianowano historykiem, tchórzliwego hetmanem i z zabawną powagą wpisywano to do Rejestru, tj. urzędowego spisu dokumentów

in acta referować — wpisać do aktów urzędowych

„dictum“ — powiedzenie, słowa „supremus venator“ — wielki łowczy

„peregrinationis“ — pielgrzymki, podróży

ekspedycja — wyprawa (tu: wyprawa wojenna)

cekhauz — cekhauz, zbrojownia, arsenał (niem. „Zeughaus“)

IV

z trudów wojennych zmarł rychło (w trzy lata po ojcu)

starsza córka — Zofia Daniłowiczowa (jej wnukiem był Jan III)

Bóg... przeźrzał — przejrzał, postanowił

mniejsza — młodsza, Katarzyna; wyszła później za mąż za St. Koniecpolskiego

instytucja — ustanowienie, pouczenie

jak powietrza — jak moru, zarazy

skażony wiek — zepsute czasy zastawiać się przy kim

— stać przy kim, bronić kogo

„perperam“ — źle, opacznie

dom rakuski — habsburski (od zamku Rötz w Austrii Dolnej, po czesku: Rakous)

przydawać się — przydawać się

Barok

Arcydzieło Berniniego

Bernini Lorenzo — sławny rzeźbiarz i architekt włoski XVII w., główny przedstawiciel włoskiego Baroku

Santa Maria della Vittoria — N. P. M. Zwycięska
glosa — pewna stroficzna forma wierszowa, używana głównie w poezji hiszpańskiej; w zakończeniu każdej strofy powraca ten sam motyw akcentujący przewodnią myśl utworu

Komedia barokowa

Montecuccoli — arystokratyczny ród włosko-austriacki
Coviello (czyt.: Kowiello) — zabawna figura włoskiej komedii: fanfaron
Barberini — możny ród rzymski w XVII w.
Zamek św. Anioła w Rzymie — nazwę zawdzięcza wieńczącej go postaci anioła; pierwotnie mauzoleum cesarza Hadriana

Commedia dell'arte

Commedia dell'arte — nazwa komedii włoskiej ludowej; aktorom podawano tylko ogólną treść sztuki, zaś sceny i dialogi improwizowali sami podczas przedstawienia
„faccino“ (czyt.: fakkino) — pacholek, służący
trupa — zespół aktorów jednej teatralnej kompanii (towarzystwa)
„osteria“ — zajazd, gospoda
tamburyn — narzędzie muzyczne w rodzaju bębena: skóra naciągnięta na obręcz obwieszoną brzękadłami
Polichinelle — czyt.: poliszinél
Punch — czyt.: Pöncz
Hanswurst — w starej ludowej komedii niemieckiej ulubiona postać prostaka i błazna zarazem
„tarantella“ — nazwa tańca ludowego w pld. Włoszech, o szybkich, zawrotnych ruchach
„piccola“ (czyt.: pikkola) itd. — powtarza po włosku poprzednie polskie słowa: mała itd.
subretka — z francuskiego; typ stały dawnej komedii: sprytna pokojówka, która bierze znaczny udział w zawiązywaniu intrygi i zawiłań sztuki; we włoskim odpowiada jej **fantesca** (czyt.: fanteska)

klown (angielskie; czyt.: klaun) — prostak, gbur; potem: błazen, zwłaszcza cyrkowy

Matamore — dosłownie: Mauróbójca (pogromca Maurów)

Fracassa (czyt.: Frakassa) — ta i poprzednie nazwy oznaczają odmiany jednego zasadniczego typu; różnią się one strojem, sposobem charakteryzacji itd.

Pantalone ubrany był obcisło; nowością w jego stroju były spodnie, nie krótkie, do pończoch (jak była moda), ale długie po kostki, ściśle przylegające do nogi; nadano im też nazwę pantalonów

ingredjencje — składniki, przyprawy

muszkatułowa gałka — owoc muszkatu, drzewa krajów gorących, ceniony od dawna jako lek i jako wonna przyprawa kuchenna
don — tytuł: pan

Rada Dziesięciu — w dawnej republice weneckiej najwyższy trybunał sądowy, orzekający o zbrodniach politycznych

akademia della Crusca (czyt.: Kruska) — sławne, w 1584 r. zawiązane towarzystwo naukowe we Florencji, stojące głównie na straży czystości języka włoskiego

kabalistyka — nauka tajemna, oparta na żydowskiej filozofii mistycznej

Parki — trzy boginie, prządki losów ludzkich; trzy **Gracje** — boginie wdzięku pozostające na usługach bogini Wenery (Pantalon miesza jedno i drugie)

Opera włoska w Polsce

recepja — przyjęcie; zdolność przyjmowania

predylekcja — szczególne upodobanie

Vicenza (czyt.: Wiczenca) — miasto w pñ. Włoszech; miało wspaniały teatr

karambol — zderzenie

„palcó“ (czyt.: palko) — deski sceniczne, scena

attyka — tu: przegroda między górną częścią sceny a górną częścią sali; była wysoka, bo musiała zakryć przed oczami widzów tea-

tralnych duże maszynie znajdujące się nad sceną
i n t e r m e d i a — przerwy między aktami opery; wypełniały je popisy baletu i krótkie fantastyczne widowiska
l u n e t y — otwory w górnej części ścian, pod łukami sklepień, dla dopuszczenia światła do wnętrza budynku
k i n k i e t — świecznik umocowany przy ścianie, zwykle z reflektorem
s u m a r i u s z — skrót; tu: książeczka podająca streszczenie sztuki (opery)
„c a n z o n a“ czyt.: kancona) — pewna forma budowy wierszy lirycznych, wykształcona szczególnie we Włoszech (Petrarka); szeregi strof ułożonych z wierszy o 11 i 7 zgłoskach
m a d r y g a ł — krótki utwór liryczny o zwrotkach trójwierszowych i czterowierszowych z kunstownym układem rymów
o k t a w a — strofa ośmiowierszowa o rymach: ab ab ab cc. Ulubiona strofa epicznej poezji włoskiej (Ariosta, Tassa itd.)

Krótką nauką budowniczą
a b y s i ę s p e z a n i e przykrzyła — aby wydatek nie był dokuczliwy
„a d p r o p o r t i o n e m“ — w należytych stosunku (do czego)
k o m p u t — liczba, obliczenie
„r e d u c e r e“ — ściągnąć, zmniejszyć
i n w e n c j a — pomysł, plan
„a d u s u m“ — do użytku, do potrzeb
„a r c h i t e c t u r a e c i v i l i s“ — budownictwa świeckiego, prywatnego
d o s w e g o n i e b a — do miejscowych warunków „powietrza“, klimatu
„s e c u n d u m a e r i s c o n s t i t u t i o n e m“ — odpowiednio do warunków klimatycznych
m i ę s z k a ć — mieszkać
„h o s p i t a l i t a s“ płuży — gościnność panuje (obowiązuje)
p i ę k n y p o z ó r — piękny widok dla oka
w o d a ż y w a — bieżąca; rzeka
p r z y s p o s o b n o ś c i ł o c h ó w i s k l e p ó w — gdzie

można by urządzić lochy i piwnice
p r o s p e k t — widok
r a c z e j „v o t a q u a m p r a e c e p t a“ — raczej życzenia niż prawidła
w c z e s n y — dogodny, właściwy (wczas — wygoda)
„a d c e r t a m p l a g a m“ — ku pewnej stronie (świata)
„c o n s i d e r a t i o“ — rozważa, uwaga
s a m s i a d — sąsiad
„c o m p a r t i t i o“ — podział, rozkład
a l k i e r z (l u b a l k i r z) — mały pokój boczny
k o n d y c j a — stan, zamożność
a n t i k a m e r a — przedpokój
r e t i r a t a — ustronny pokój, gabinet (włoskie)
p ł e c h — pcheł
„a d m a g n i f i c e n t i a m“ — dla okazałości
„a d a r b i t r i u m“ — wedle własnej woli
n i e b a n a ś l a d u j ą c, w którym **m a n s i o n e s m u l t a e** (gdzie wiele mieszkań) — por. w Ewangelii słowa Chrystusa: „W domie Ojca mego jest mieszkania wiele“
a l c o v e — alkowa, pokój boczny, służący zwykle jako sypialnia
w s c h ó d — schody
„i n e o d e m a e d i f i c i o“ — w tym samym budynku
a p a r t a m e n c i k — tu: pokoje dla gości („gmach gościnny“)
n i e k s z t a ł t i n i e p o l i t y c z n a d y s k r e c j a — nieładnie i niegrzecznie
r u m o w a ć s i ę — wynosić się

Fortalicje

f o r t a l i c j a — forteca, zameczek; także dwór obronny
o d y l o w a n i e — ogrodzenie z dylów (pni nie obrobionych, przeciętych w podłuż)
w r o t n y — stróż pilnujący wrót

Wnętrze domu

z y d e l — prosty stołek drewniany, z oparciem lub bez
k a r ł a k o r d y b a n o w e — krzesła obite kordybanem (wypra-

wioną skórą kozią), zwykle wytłaczanym we wzory
 s e p e t — sprzęt kształtu skrzyni, ale otwierany od przodu jak szafa; mieścił w sobie szuflady
 k a n t o r czyli s e k r e t a r z — rodzaj biurka
 „s a n c t u a r i u m“ — dosłownie: miejsce zamknięte, uświęcone; tu przenośnie: schowek, którym ktoś wyłącznie i niepodzielnie włada
 a p t e c z k a — szafa, w której pani domu przechowywała leki domowe, przyprawy korzenne, smakołyki itp.
 s z t u k w a r k o w y — wykładany drzewem różnego rodzaju, różnej barwy
 i n t a r s j a — zdobienie sprzętu w ten sposób, że w materiał, z którego jest wykonany, „sadzi się“ (tj. wpuszcza) ozdoby wzory z innego, różnobarwnego drzewa
 o b ł e d r z e w o — okrągłaki, drzewo nie ociosane na kant
 k o r o n a, p a j ą k — nazwy świecznika zwisającego od pułapu
 s i e s t r z a n — potężna belka podciągnięta w poprzek pułapu, podtrzymująca go
 t a r c i c a — deska zwyczajna, nieheblowana
 a r k u s z e, t a b u l a t u r y — rodzaj płyt drewnianych, tafli, z których układa się posadzkę parkietową
 w r z e c i ą d z d r e w n i a n y — zasuwa u drzwi
 l a n d s z a f t — krajobraz (z niemieckiego); czasem w ogóle: obraz
 R u b e n s P i o t r — znakomity malarz niderlandzki w XVII w.
 D o l a b e l l a Tomasz — malarz nadworny Wazów polskich, rodem Włoch
 k o n t r e f e k t (i konterfekt) — portret, wizerunek
 a n t e n a c i — przodkowie
 p ó ł z b r o j e k — zbroja żelazna lżejsza
 k o l c z u g a — zbroja „kolcza“, rodzaj koszulki splecionej z żelaznych ogniwek
 j a r c z a k — siodło lekkie tatarskie
 b e c h t e r — zbroja pancerna
 i k o n a — na Rusi obraz święty, pokryty, niby „sukienką“, blachą srebrną lub pozłocistą

Materiały do literatury polsk.

b a n d o l e t — dawna broń palna, rodzaj dużego pistoletu

Tańce

t r e f n e p l ę s y — zmyślne, zgrabne pląsy, tj. tańce
 L a b o u r e u r (czyt.: Labourér) — „d e s r é v é r e n c e s“ (czyt.: reweráns) — ruch dawnego głębokiego, ceremonialnego ukłonu
 „u r e c a d e n c e b i e n r e g l é e“ (czyt.: ün kadáns bię reglé) — ruch miarowy, dokładnie dostosowany do taktu muzyki
 „p a r e x c e l l e n c e“ (czyt.: par ekszelláns — na wskróś
 L i w o ŋ c z y k — Inflantczyk
 K a z i m i e r z N e s t o r S a p i e h a (zm. 1797) — generał artylerii litewskiej, marszałek konfederacji lit. na Sejmie Czteroletnim
 „p u ò d i r s i“... itd. — można go raczej nazwać pochodem niż tańcem
 „Z e u n e r“ — czyt.: cojner; „g a i l l a r d e“ — gajárd; „v i r e l a i“ — wirle

Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III

J ę d r z e j K i t o w i c z (1728—1804) — Wielkopolanin; za młodu konfederat barski, potem ksiądz (proboszcz w Rzeczycy)

O strojach czyli sukniach męskich

p o p i e l i c e — zimowe futro wieńcówek północnych
 a l i a s — inaczej, innymi słowy
 g ł o w n i a — klinga szabli
 k u ź n i c e w y s z y ŋ s k i e — w Wyszynie (w Kieleckiem)
 r ę k o j e ś ć s z a b l i — dzieli od główni poprzeczka (krzyż, jelce); jeżeli jeden jej koniec wygina się kabłąkowato w górę jako zastona ręki, powstaje pałák; dalszy rozwój tej osłony wokół całej ręki stanowi f u r d y m e n t
 s z m e l c o w a n a b r o ŋ — poddana ponownemu, specjalnemu hartowaniu, które zmniejsza kruchość stali, a równocześnie nadaje jej barwę czarną lub błękitną

przączka — sprączka
 same przez się — tzn. z jednego materiału
 szmuklerskiej roboty — robione przez szmuklerzy z nici lub sznureczków (nie na tkackim warsztacie)
 przemożenie — zamożność
 sute i ordynaryjne — okazałe i zwyczajne
 słucki — z pasiarni radziwiłłowskiej w Słucku na Litwie (dziś w Białej Rusi); „factus est Slucia e” — wykonany w Słucku
 „à Paris” — w Paryżu
 opuszka — okład futrzany
 buchasty — szeroki, bufiasty
 krajczały — z krajki, z paska sukiennego
 miąższosć — grubość
 wyloty kontusza — jego rękawy z rozcięciami od pachy po łokieć
 bekiesza — bekiesza
 adamaszek — materia w rodzaju atlasu tkana we wzory (nazwa od miasta Damaszku w Syrii)

O strojach białogłowskich

magistratowe córki — córki urzędników miejskich
 włoskie kwiatki — sztuczne, z jedwabiu wyrabiane
 bajorek — drucik srebrny lub złoty, cienki jak nić
 kornet — ubiór na głowę kobiecą, w rodzaju sztucznie upiętego czepka
 bryzować — bramować koronkami
 rąbek — tkanina cienka, przejrzysta

bławatna materia — jedwabna (pierwotnie przeważnie bławego, tj. niebieskiego koloru; stąd nazwa)
 samych jedwabnychilitych — z samego jedwabiu lub też przerabianego nicią srebrną czy złotą (litą)
 grodetur — nazwa ciężkiej materii jedwabnej
 kuczbałow — z kuczbał, materii wełnianej, kosmatej
 nawierzeh — na górną połowę ciała
 subtelność stanu — szczupłość w stanie, w pasie
 jupeczka — tu: rodzaj kamizeli kobiecej (z krótkimi lub długimi rękawami)
 mantolet kanonicki — krótki płaszczyk, kroju pelerynki, noszony przez kanoników
 płoćno glancowane — połyskliwe, satynowane
 portrecik kamelizowany (lub kameryzowany) — w oprawie wysadzanej drogimi kamieniami
 manela — bransoleta
 brzusięcha — dolny płatek ucha
 kwef — zasłona na głowę i twarz, woal
 krepinowy — z lekkiej tkaniny jedwabnej
 profitorwac — ciągnąć korzyść, zysk
 dystyngwowany stan — wysokie warstwy społeczne, wysokie towarzystwo
 spódnica materialna — z ciężkiego jedwabiu
 wielkie publikki — zebrańia, na których gromadzi się wielka ilość osób

V

Klasyczny teatr francuski

Arystoteles — (384—322 przed Chr.) wielki filozof grecki; na jego „Poetykę” powoływano się zawsze w różnych sporach literackich
 Horacy był także prawodawcą w sztuce poetyckiej (jako autor „Listu do Pizonów”)

dylizans — rodzaj dużej karety, która służyła do przewożenia podróżujących
 Rouen (czyt.: Ruán) — stare miasto francuskie nad dolną Sekwaną, odległe przeszło 100 km od Paryża
 „Berenika” — tytuł tragedii Racine’a

K o m e d i a F r a n c u s k a — teatr ten istnieje dotąd, przechowuje i utrzymuje tradycje swej świetnej przeszłości

„**d e s F o s s é s - S a i n t - G e r m a i n**“ (czyt.: de Fossé Sę Żermę) — nazwa ulicy; znaczy jakby: Okopy św. Germana

„**s o u s**“ (czyt.: su) — drobna moneta zdawkowa we Francji ($\frac{1}{20}$ franka)

l u i d o r — dawna złota moneta francuska

d e L a u r a g u a i s — czyt.: de Lorage

l i w r — dawna jednostka mone-tarna francuska

„**à l a r o m a i n e**“ (czyt.: a la romén) — na sposób rzymski

Rokoko

Gilles Marie Oppenort — czyt.: Żij Mari Oppenór

Juste Aurele Meissonnier — czyt.: Żüst Orël Mesonier

regent — był nim Filip ks. Orleański, sprawujący (1715—1723) rządy w czasie małoletności Ludwika XV

„**Palais Royal**“ (czyt.: Palé Roajál) — dosłownie: Pałac Królewski; wówczas siedziba księcia regenta

sybaryta — człowiek zamięłowany w wygodach życia

„**rocaille**“ (czyt.: rokáj) — muszla

profuzja — obfitość

plafon — sufit ozdobny

sztuka stosowana — w zastosowaniu do życia codziennego, do zdobienia przedmiotów użytkowych

Antoine Watteau — czyt.: Antoán Wató

„**chinoiserie**“ (czyt.: szinoazri) — chińszczyzna, w znaczeniu „mody chińskiej“

laka — laka wschodnia powstaje przez kolejne nakładanie cieniutkich warstewek żywicy pewnego drzewa (*Rhus vernificera*)

wodewil — rodzaj popularnego widowiska scenicznego, z piosenkami

aleksandryn — wiersz dwunastozgłoskowy, poważna miara wierszowa

deminucja — zdrobnienie

sztukateria — ornamenty wykonane ze stiuku (mieszaniny miedzionego gipsu i wapna, z dodatkiem kleju)

taflowanie — rozczłonkowanie ścian przez wprowadzenie do ich dekoracji pól gładkich, niby tafli otoczonych ornamentem

szelong — rodzaj sofy, o jednym oparciu bocznym tworzącym jakby wygodne wezglowie

fornirowanie — wyłożenie powierzchni sprzętu drewnianego cieniutkimi deszczułkami kosztowniejszego drzewa, z zachowaniem pewnego rysunku słojuw drzewnych

inkrustacja — wysadzanie, wykładanie materiału drewnianego innym materiałem: metalem, kością, perłową macicą itp.

miniatura — w nowożytnej sztuce portrety lub inne malowidła na kości słoniowej, pergaminie lub papierze, drobnych rozmiarów, wykonane najczęściej farbami wodnymi

Denis Diderot

Prospekt Encyklopedii

prospekt — zapowiedź pewnego wydawnictwa, podająca zarazem jego program

„**Tantum series**“... itd. — Tak wiele znaczy uporządkowanie i powiązanie wzajemne szczegółów, i tak wiele zyskuje każdy z nich przez to, że wszedł w ów związek

Leibniz Gottfried Wilhelm — wielki filozof niemiecki (1646—1716)

Sztuka pod rządami Stanisława Augusta

Winckelmann Jan (1717—1768) — znakomity estetyk niemiecki, autor „Historii sztuki starożytnej“

David Jacques Louis (1748—1825) — klasyczny jego obraz to „Przysięga Horacjuszów“

Canova Antoni (1757—1822) — sławny rzeźbiarz duński, pozostawił dzieła rzeźbiarskie we Włoszech, Austrii, Francji i Rosji

Thorwaldsen Bertel (1770—1844)

Grafik — artysta w tych działach sztuki, które wiążą się z drukarstwem (liternictwo, rysunek, rytowanie w drzewie, w metalu, szkłe)

Moszyński August — stolnik wielki koronny, znawca sztuki mienicznej i teatru

Mniszech Michał — marszałek w. koronny, członek Komisji Edukacji Narodowej

Bacciarelli Marcello (1731—1818) — profesor pierwszej szkoły sztuk pięknych w Warszawie, „malarz na Zamku“ nosił tytuł „generalnego dyrektora budowli królewskich

architraw — patrz obj. „Kaplica Zygmuntowska“

okna lunetowe — patrz obj. „Opera włoska w Polsce“ („lunety“)

rotunda — budowla okrągła

Plersch — Jan Bogumił (1732—1817)

stiuki — patrz obj. „Rokoko“ („sztukateria“)

Attyka — ścianka zdobna na przodzie budynku zasłaniająca dach

Lebrun Andrzej (czyt.: Lebrę) — prof. w Uniwersytecie wileńskim

Knackfus J. P. († 1790) — zbudował w Wilnie Obserwatorium Astronomiczne i kilka pałaców

Gucewicz Wawrzyniec († 1798) — profesor architektury w Akademii wileńskiej

Kubicki Jakub (1753—1830) — od 1818 intendent budowli rządowych

Zawadzki Stanisław — profesor architektury w Korpusie Kadetów, generał artylerii, budował kościoły i pałace w Warszawie

Bellotto Bernard (Canaletto) — słynny jest jego obraz „Wjazd pośła Jerzego Ossolińskiego do Rzymu“

Smuglewicz Franciszek — (1745—1807) profesor Akademii w Wilnie

Norblin Jan Piotr (de la Gourdain) — (1746—1830; czyt.: Norblę de la Gurdén) w Polsce przebywał od 1772 do 1804

Horodnica — przedmieście Grodna, zakłady przemysłowe zatrudniały około 3.000 robotników

gemma — kamień z wyrzeźbionym rysunkiem (najczęściej ametyst, chalcedon, agat, onyks)

Potocki Stanisław — prezes Izby Edukacyjnej, potem minister oświecenia, autor słynnej satyry „Podróż do Ciemnogrodu“ oraz dzieł o sztuce

Potocki Ignacy — członek Kom. Eduk. Narod., prezes Tow. Książ. Elementarnych współtwórca Konstytucji 3-go Maja

Potocki Jan — podróżnik po krajach Południa i Wschodu, badacz starożytności słowiańskich.

Czacki Tadeusz — założyciel Liceum Krzemienieckiego

Czapski Franciszek Stanisław — wojewoda chełmiński, konfederat barski, autor dziełek o treści moralnej i patriotycznej

Adam Kazimierz Czartoryski

Katechizm Kadetów

Adam Kazimierz Czartoryski — (1734—1823) generał ziem podolskich, komendant Korpusu Kadetów, członek Komisji Edukacji Narodowej, znawca teatru, autor kilku komedyj; z żoną swoją Izabelą z Flemingów stworzył w rezydencji swej w Puławach ognisko życia artystycznego i literackiego

zabawki — zajęcia

dokup — nabycie, osiągnięcie

determinacja — postanowienie

gęsty — częsty

hipokryzja — obłuda

trudnić co — utrudniać; przeszkadzać czemu

Ustawy Komisji Edukacji Narodowej

ty m u m y s ł e m — z tą myślą

dyrektor — w XVIII w. tytuł nauczyciela lub wychowawcy w burisie lub w domu prywatnym

zabiorą wstręt — nabiorą wstrętu

szykowność — dobra, piękna postawa

rektor, prefekt — tytuły kierowników ówczesnych szkół średnich i zakładów wychowawczych

palcaty — kije (zamiast szabel
w początkach szermierki)
ciągnięcie — pochód

Zabawy przyjemne i pożyteczne

przymiot — zdolność
określony w naturze,
rzadki w przemyśle —
który w określonej mierze bywa
darem przyrodzonym, a rzadko da
się zdobyć staraniem umyślnym
Tomicki Piotr — biskup kra-
kowski, w latach panowania Zyg-
munta I zasłużony opiekun nauk
i sztuki
Karnkowski Stanisław —
arcybiskup, pisarz polityczny i re-
ligijny o dużej kulturze umyślo-
wej (druga poł. XVI w.)
potrzeba trefunkowa —
przygodna, trafem nadarzona
zasłaniać się preskrypcją — szukać wymówki w rzeko-
nym zrządzeniu losu
do tego tronu społecz-
ności — do społecznych (towa-
rzyskich) stosunków z osobą panu-
jącego

Ignacy Krasicki

Listy

przyrodzenie zdarzyło
cię... — z woli natury jesteś...
hazard — traf, wola losu
dystynkcja — wyróżnienie
rozkomosić się — tu: roz-
ruszać się
Nienadawa — wieś w pobliżu
Dubiecka; Nozdrzec — w pow.
brzozowskim
„aequilibrium“ — stan rów-
nowagi
„ut octo“ — jak ośmiu; „per
consequens“ — w następ-
stwie tego
promenady — tu: aleje, ulice
ogrodowe
na pierwszym piętrze
— znaczyło to, co dziś: na parterze
Werlitz — Wörlitz, miasto na le-
wym brzegu Łaby (Elby); należa-
ło do księstwa Anhalt-Des-
sau
Alali! — okrzyk dojeżdżaczy na
łowach

waltorn (dosłownie: rożek my-
śliwski) i klarynet — dęte
instrumenty muzyczne
pikier — dojeżdżacz

W stolicy księcia biskupa

oranzeria — dosłownie: po-
marańczarnia
treibhaus — cieplarnia
cebule z Holandii — cebulki
hiacyntów i tulipanów
biszof — napój z wina, araku,
cukru, pomarańcz i korzeni
Smolany — wieś należąca do bi-
skupstwa warmińskiego
submitować się — kłaniać
się nisko, zalecać swoje służby
Frauenburg (Fromberg), Gut-
stadt i Seeburg (Jezio-
rany) — miasta z Warmii

Franciszek Karpiński

Pamiętniki

obszlegi — wyłogi, wypustki;
przy stroju doktorów filozofii były
błękitne
wytrącić — wyrzucić
koadiutor — biskup tytularny,
pomagający biskupowi ordynari-
szowi w sprawowaniu czynności
rozumny obiad — tak zwa-
no głośne „czwartkowe obiady“
u króla
przysada — przesadność, ma-
niera
Dobrowody — wieś w Tarno-
polskiem
uiszczony — ziszczony, speł-
niony
kaduki — dobra, co do których
prawo dziedziczenia z jakiegoś po-
wodu przestało istnieć; król mógł
je nadawać ludziom zasłużonym
czy wybranym
klucz ekonomiczny —
wsie podlegające jednej wspólnej
administracji
Badeni Marcin — szambelan
Stanisława Augusta (później mini-
ster Królestwa Kongresowego)
subarendować — poddzier-
żawić
triennium — okres trzech lat
kolonia — tu: osada rolnicza od-
dana na pewien okres czasu w po-
siadanie

w ł ó k a — dawna miara powierzchni gruntu (najczęściej 30 morgów, tj. 16,8 ha)

p r a ż n i k — na Rusi święto kościelne połączone z odpustem i zabawą (kiermasz)

K r z e m i e Ń c z u k — miasto na Ukrainie, na lewym brzegu Dniepru

Teatr w epoce stanisławowskiej

a n t r e p r y z a — przedsiębiorstwo teatralne, dyrekcja teatru

a n n i w e r s a r z — rocznica

P i c c i n i (czyt.: Piccini) — ówczesny kompozytor włoski

K u r t z — dyrektor trupy wiedeńskiej

„a p a r t e” — osobno

„p u b l i c i” — dopełniacz od „publicum” — publiczność

e k s p e n z a — wydatek, koszt

B e a u m a r c h a i s Piotr (czyt.: Bomarszé; — wyborny komediopisarz francuski XVIII w., autor „Cyrulika sewilskiego” i „Wesela Figara”

„Z a b o b o n n i k” — komedia Fr. Zabłockiego

p e r c e p t a — pobrane wpłaty, dochód

Wojciech Bogusławski

Dzieje Teatru Narodowego

S t e f a n i Jan — z Wiednia, kompozytor; był dyrygentem nadwornej orkiestry Stanisława Augusta s t o s o w n o ś ć z o k o l i c z n o ś c i a m i — związek z wydarzeniami politycznymi roku kościuszkowskiego. „Operę” wystawiono w marcu 1794, a już 17 kwietnia wybuchła insurekcja warszawska

Julian Ursyn Niemcewicz

Pismo do Samoiłowa

N i e m c e w i c z, wzięty pod Maciejowicami do niewoli, wywieziony został wraz z Kościuszką do Petersburga i osadzony w twierdzy petropawłowskiej. Zeznaniami więźnia interesował się żywo Aleksander S a m o i ł o w, ówczesny rosyjski minister spraw tajnych i generalny prokurator. Na jego pisemne zapytania udzielił Niemcewicz również pisemnej odpowiedzi

VI

Odezwa Wodza

g e n e r a ł - l i e u t e n a n t (z franc.) — generał-porucznik (stopień wojskowy)

1 P l u v i ô s e Roku V — wedle kalendarza zaprowadzonego we Francji rewolucyjnej 1792 r., odpowiada to dacie 20 stycznia 1797

J a n (Dąbrowski) — pierwsze imię twórcy Legionów; H e n r y k — drugie

Na Kapitolu

D r z e w i e c k i J ó z e f — szef batalionu Legii polskiej, towarzysz walk gen. Dąbrowskiego i Kniaziewiczza, pamiętnikarz

n a K a p i t o l u — stanął sztab pierwszej Legii polskiej z gen. Kniaziewiczem dn. 3 maja 1798 r.

Z „Dekady Legionowej”

d e k a d a — okres dziesięciu dni, wprowadzony w ówczesnej rzeczy-

pospolitej francuskiej (zamiast podziału na tygodnie); stąd i tytuł pisma, które co dni dziesięć wydawał Cyprian Godebski dla „Legii II” w Mantui (było przepisywane, nie drukowane)

11 V e n t ô s e VII Roku — 1 marca 1799

2 G e r m i n a l R. VII — 22 marca 1799

A r m i a N e a p o l i t a Ń s k a — jedna z armij francuskich walczących we Włoszech

t r ó j k o l o r o w e c h o r a g w i e — niebiesko-biało-czerwone; barwy Rzeczypospolitej francuskiej

g e n e r a ł „e n c h e f” (czyt.: an szef) — generał głównodowodzący

Pod urokiem antycznej kolumny

K o n w e n c j a — Konwent Narodowy, rewolucyjny parlament francu-

ski od r. 1792, ogłosił Francję republiką, obronił ją przeciw pierw. koalicji

Komitet Zbawienia Publicznego — wybrany przez Konwent, dzierżył władzę wykonawczą, rządził terorem od r. 1793 do 1795 (Danton, Robespierre), zorganizował powszechną służbę wojskową i stworzył armie rewolucyjne do obrony republiki

cezaryczny — tu w odniesieniu do Napoleona jako „cesarza Francuzów“

model — tu: osoba portretowana „i d z i e d o M u z e u m” — do Luwru (Louvre) w Paryżu, dawnego pałacu królewskiego, który w czasie rewolucji zamieniono na muzeum państwowe

„empire“ — czyt.: ampir

Antoni Corazzi — (1792—1866) florentryńczyk, członek Akademii Bolońskiej i Florenckiej

Piotr Aigner — (1746—1841) profesor architektury w Uniwersytecie warszawskim

Panteon — słynna świątynia rzymska nakryta kopułą (poświęcona głównie Marsowi i Wenerze); zbudowano ją za rządów ces. Augusta w r. 25 przed Chr.

Bem Józef — (1794—1850) wykształcony w Korpusie Kadetów w Warszawie, oficer artylerii, odznaczył się w powstaniu listopadowym; w r. 1849 pokonał Austriaków w Siedmiogrodzie jako wódz powstańców węgierskich; potem osiadł w Turcji, przyjął islam, był paszą w Aleppo

Brodowski Antoni — (1784—1832) studiował w Warszawie i w Paryżu; od r. 1819 profesor malarstwa w Uniw. warszawskim

Rustem Jan — ur. w Konstantynopolu, zm. 1835 w Wilnie, po Smuglewiczu profesor malarstwa w Uniw. wileńskim, tworzył głównie portrety i miniatury

Orłowski Aleksander — (1777—1832) działał z początku w Warszawie, potem przeniósł się do Petersburga (członek tamt. Akademii Sztuk Pięknych)

Michałowski Piotr — (1802—1855) studiował w Niemczech nauki

ściśle i techniczne; po upadku powstania listopadowego wyjechał do Paryża i tam kształcił się w malarstwie; później żył i tworzył w Krakowie

Kossak Juliusz — (1824—1899) studiował we Lwowie i w Paryżu; potem działał w Warszawie i Krakowie; malował głównie konie i bitwy

List Adama Jerzego Czartoryskiego do rektora Malewskiego

Adam Jerzy Czartoryski — (1770—1861) kurator okręgu szkolnego wileńskiego, w powstaniu listopadowym prezes Rządu Narodowego

Malewski Szymon — profesor prawa w Uniwersytecie wileńskim, ojciec Franciszka, przyjaciela Mickiewicza

pozio my stopień — niski stan

dialekt — tu w znaczeniu języka pobratymczego (nie narzeza)

W Krzemieńcu

Kowalski Franciszek (zm. 1862) — uczeń Liceum Krzemienieckiego w latach 1819—23; literat

galeria — krużganek

sala numizmatyczna — ze zbiorami numizmatów, tj. dawnych monet

jeometrów — geometrów, mierzniczych (rozpowszechniona wówczas forma słowa; podobnie: jeńsiusz, trajedia itd.)

Ossolineum

Ossolineum, tj. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich we Lwowie, założony w 1817 r. przez Józefa Maksymiliana hr. Ossolińskiego (1748—1826), gorącego miłośnika przeszłości, niezmqdowanego zbieracza ksiąg i rękopisów

przybyły do Lwowa — z Wiednia, gdzie Ossoliński był prefektem (dyrektorem) Biblioteki Cesarskiej

Kazimierz Brodziński

Wspomnienia mojej młodości

Tłem wspomnień jest wieś Królówka (w pow. bocheńskim), w której poeta urodził się 1791 r.

Teatr Osieńskiego

d o c h ó d z l i w e r u n k u — tu: dotacja z wpływów skarbowych

O s i ń s k i Ludwik był dyrektorem Teatru Narodowego od 1814 r.; prowadził go bardzo starannie

D m u s z e w s k i Ludwik — aktor, autor wielu sztuk teatralnych, redaktor świeżo założonego (1821 r.) „Kuriera Warszawskiego“

T a l m a — najślawniejszy ówczesny aktor francuski

p a n n y M a r s i D u c h é n o i s (czyt.: Düszenoa) — słynne artystki sceny paryskiej

a r y s t a r c h — człowiek o subtelnym, wyrobionym smaku artystycznym, mogący trafnie wyrokować o dziełach sztuki (od krytyka aleksandryjskiego Arystarcha, który ustalił tekst Homera)

a r e o p a g — tu przenośnie: trybunał krytyków (od ateńskiego Areopagu, trybunału sądowego)

Początki Szekspira w Polsce

z a w ó d — tu: przedsięwzięcie, zamiar

„**m o n o p o l i u m**“ — monopol; tu: wyłączne prawo

W salonach gen. W. Krasińskiego

K r a s i ń s k i W i n c e n t y — ojciec poety, Zygmunta

M o r a w s k i F r a n c i s z e k (1783—1861) — generał, utalentowany poeta, autor bajek, listów poetyckich i obrazków epicznych

D m o c h o w s k i F r a n c i s z e k S a l e z y — poeta i publicysta warszawski, klasyk

W i t w i c k i S t e f a n (1802—1847) — poeta („Ballady i romanse“, „Poezje biblijne i sielskie“) i publicysta („Wieczory pielgrzymca“)

O d y n i e c Antoni Edward (1804—1885) — z Litwy; poeta i tłumacz, towarzysz podróży A. Mickiewicza w r. 1829—30

G a s z y ń s k i Konstanty — poeta i publicysta, czynny głównie już na emigracji; przyjaciel Zygmunta Krasińskiego

p a r a z y t — pasożyt; o człowieku który się trzyma natrętnie ludzi zamożnych i wpływowych, by żyć ich kosztem lub korzystać z ich poparcia

k o r y f e u s z — w greckim teatrze: przodownik chóru; w przenośni: przodujący, reprezentacyjny wyraziciel jakiegoś kierunku, szkoły, stylu

Michał Grabowski

Uwagi nad balladami

G r a b o w s k i M i c h a ł (1804—1863) — wybitny krytyk („Literatura i krytyka“) i powieściopisarz; do romantyków zbliża go zmysł rzeczywistości i domaganie się narodowego pierwiastka w sztuce

s e p n y — posępny

List K. Koźmiana do Fr. Morawskiego

K o ź m i a n K a j e t a n — (1771—1856) poeta pseudoklasyczyni: ody, poemat opisowy „Ziemiaństwo polskie“, epopeja „Stefan Czarniecki“

A r a k s — rzeka na pograniczu Zakaukazji i Persji, a więc Europy i Azji

W i a z j e m s k i Piotr, książę — rosyjski poeta i krytyk

ż u r n a l i s t a — dziennikarz, literat umieszczający swe prace w czasopiśmie

p ó j d z i e m y d o S t a m b u ł u itd. — pójdziemy do Konstantynopola uczyć się tureckich (przysłowia do wyrazów tureckich w „Sonetach krymskich“)

o r e n e g a c i e — ballada „Renegat“

C z a t y r d a h — szczyt w Górach Taurydzkich; sonet Mickiewicza pod tym tytułem

„**A n d r o m a c h a**“ — tragedia Racine'a

Z listów Fr. Morawskiego
do K. Świdzińskiego

d y m i n u t y w — zdrobnienie
„s o p r a n o“ — włoskie: sopran,
głos wysoki, kobiecy
g a l l o m a n i a — chorobliwa ma-
nia francuszczyzny, ślepy pęd za
wzorami francuskimi
e g z e k u c j a — wykonanie
n e g l i ż — ubiór domowy, bielizna

Fr. Morawski do Odyńca

k o l o r m i e j s c o w o ś c i z a -
chowany — opis odtwarza barwnie
i żywo charakterystyczne cechy da-
nej miejscowości (kraju), duchowe,
obyczajowe itd. właściwości jego
mieszkańców. — Mówiono także:
„koloryt lokalny“. Był on jednym
z hasł Romantyzmu

Niemcewicz w sporze klasyków
i romantyków

K l o p s t o c k F r i e d r i c h
G o t t l i e b — (1724—1803) zna-
komity poeta niemiecki („Messia-
da“ epepeja religijna)

L e s s i n g G o t t h o l d E p h r a -
i m — (1729—1781) reformator te-
atru niemieckiego („Hamburska
dramaturgia“); wprowadził na sce-
nę niemiecką Szekspira; autor dra-
matyczny; znawca sztuki („La-
okoon“)

w y ś w i e c e n i e m a t e r i i —
wyjaśnienie, rozpatrzenie przed-
miotu rozprawy

s ł u s z n o ś ć — sprawiedliwa wy-
rozumiałość

VII

Pamiętnik Franciszka Mickiewicza

d w a j s t a r s i s y n o w i e —
Franciszek (autor pamiętnika)
i Adam (poeta); młodszy od nich
byli Aleksander i Jerzy
s u m m o w y m a j a t e k — go-
tówkowy
b i g o t e r i a — przesadna, nieraz
głównie pozorów przestrzegająca
gorliwość religijna
f a b r y c z n e k o n i e — robo-
cze (w odróżnieniu od pojazdo-
wych)
k r ó c i c a — krótka strzelba daw-
nego typu; f l i n t a — tu: strzel-
ba myśliwska
c e d r o w e ś c i a n y — modrze-
wiowe
d a ć s z p r y n g l a — skoczyć,
podrzucić się
w a g l — węgiel (gwarowe)

Ze wspomnień Ign. Domejki

D o m e j k o I g n a c y (1801—
1889) — przyjaciel Mickiewicza
z lat uniwersyteckich w Wilnie, fi-
lomata. Po upadku powstania mu-
siał emigrować. W Paryżu ukoń-
czył akademię górniczą. W r. 1838
wyjechał do pld.-amerykańskiej
rzeczypospolitej Chili, gdzie mu
powierzono organizowanie nauki
w zakresie przyrodoznawstwa
i górnictwa. Wybitny chemik i mi-
neralog był przez długi szereg lat

profesorem Uniwersytetu w San-
tiago

C z e c z o t J a n (1797—1847) —
jeden z najgorliwszych filoma-
tów; po procesie zesłany do Rosji,
wrócił dopiero 1841 r. Wydał parę
zbiorków poezji — przeważnie
„piosnki wieśniacze“, po części wła-
snego układu, po części oryginalne,
ludowe (z zachowaniem nawet ję-
zyka białoruskiego)

r a n y — wczesny

a j e r — tatarak

p r z e s t r z e ń — powierzchnia
stawu lub jeziora wolna od zarośli
przybrzeżnych

O r e n b u r g — miasto w Rosji,
nad rzeką Uralem; J a n (Cze-
czot) był tam początkowo zesłany
razem z Zanem

m a r s z a ł e k — marszałek szlach-
ty; był to urząd obywatelski, po-
zostałość z czasów polskich

f e s t — święto, zwłaszcza kościelne
ś w i a t ł y — jasny (o włosach:
blond)

u c z u c i o w a ć — szukać wy-
razu uczuć

Józef Jeżowski

Przemowa

J e ż o w s k i J ó z e f — rodem
z Ukrainy, o parę lat starszy od
Mickiewicza. Po procesie zesłany

w głąb Rosji został profesorem literatury greckiej w Moskwie. Zmarł w 1855 r.

posiedzenie wielkie Towarzystwa Filomatów — doroczne, na którym dokonywano także nowych wyborów
sposobienie — kształcenie się

Adam Mickiewicz

Powitanie Jana Czeczota

Powitanie itd. — Towarzystwo Filomatów miało dwie kategorie członków: czynnych, którzy byli wtajemniczeni w wewnętrzne sprawy Towarzystwa, i korespondentów, którzy brali udział tylko w pracach i zebraniach naukowych; — Czeczot, od 1818 r. członek-korespondent, już po sześciu miesiącach dopuszczony został do ściślejszego, czynnego grona. Witął go Mickiewicz jako ówczesny naczelnik Wydziału literackiego

Zan do Mickiewicza

Zan Tomasz (1796—1855) — rodem z Mińszczyzny. Skazany w procesie filomatów na zesłanie (do Orenburga) i rok więzienia, dopiero 1841 r. wrócił na Litwę

„boulevár“ (franc. „boulevard“, czyt.: bulwár) — niby aleja spacerowa, miejsce przechadzek pod miastem

Frejend Antoni — jeden z filaretów

jamb — w poezji metrycznej „stopa“ wiersza dwuzgłoskowa: pierwsza zgłoska krótka, druga długa; w starożytności stosowana zwłaszcza w utworach satyrycznych. U filomatów „jamb“ oznacza wiersz niedługi, wesóły, czasem ucinkowy, a „jambowanie“ — wygłaszanie takich wierszy

„Hej, radością czy błysną“ — pieśń filomatów napisana przez Mickiewicza w październiku 1819 (w Kownie)

Rossia — wzgórze pod Wilnem (dziś już w obrębie miasta)

promienisty — jako spójnia w imię idealnych haseł etycznych działała pociągająco na młodzież; związek „Promienistych“

ujawniony był nawet częściowo wobec władz uniwersyteckich pod nazwą „Przyjaciół Pożytecznej Zabawy“

Malewski do Mickiewicza

Jarosz — tj. Hieronim; tak nazywali Malewskiego koledzy

Jeżowski do Mickiewicza

Grabiały — wieś w pow. wileńskim

Zan do Maryli

dendryty — tu: drobne ustroje roślinne o formach drzewiastych

Niemcewicz do ks. Czartoryskiego

inkwizytor — prowadzący śledztwo

„ces traitres de Lithuanien s“ (czyt.: se tretr de litüanię!) — cóż to za zdrajcy ci Litwini!

Ursynów — mała posiadłość Niemcewicza (Ursyna) pod Warszawą

Raport Nowosilcowa

towarzystwo odkryte w Niemczech — zamordowanie agenta rosyjskiego przez niemieckiego studenta Sanda w 1819 r. doprowadziło do tego odkrycia i do gwałtownego prześladowania tajnych związków
młodoczeńska szkoła — Młodoczeń, miasteczko w pow. wileńskim

Mickiewicz do Czeczota

upstrzyć się — ubzdurać, uroić sobie

Czeczot do Mickiewicza

„impedimentum“ — po łacinie: przeszkoda

fanta z ma — twór wyobraźni, wyobraźnia

za co — dlaczego

żyrowieckie cuda — żyrowiec (w pow. słonimskim, woj. nowogródzkim), słynne miejsce odpustowe na Litwie (obraz N. M. Panny cudami słynący)

Mickiewicz do Pietraszkiewicza

Pietraszkiewicz Onufry — filomata, po procesie zesłany do Moskwy, a stamtąd po 1831 r. na Sybir. Jemu zawdzięczamy przechowanie Archiwum Filomatów

Michał — Wereszczaka, brat Maryli

Z Pamiętników Ksenofonta Polewoja

Polewoj Ksenofont — współczesny Mickiewiczowi literat i publicysta rosyjski

Gniedycz Mikołaj — poeta rosyjski, zasłużony tłumacz literatury klasycznej

Jean Paul (czyt.: Żan Pol) — nazwisko literackie J. P. Fryderyka Richtera (1763—1825) wielce oryginalnego powieściopisarza niemieckiego. W dobie romantyzmu dzieła jego znalazły szeroki rozgłos i poza granicami Niemiec

eleuzyńska zagadka — tajemnicza, niezbadana (od attyckiej miejscowości Eleusis, w której odbywały się tajemnicze obrzędy ku czci bogiń Demetery i Kory)

mag — tu: kapłan

„**quand même**“ — bądź co bądź, mimo wszystko

„**Pouchkine est le premier**“... itd. — Puszkina, to pierwszy poeta swego narodu; w tym leży jego tytuł do sławy

Mickiewicz do Czeczota i Zana

buzować kogo — ganić kogo ostro, besztuć

pszyryczka — prztyczek, szczytek

wasàla Dionizy — odnosi się to pewnie do jakichś wspomnień studenckich. Wśród filomatów Dionizy miał ks. Chlewiński, który w 1821 r. wystąpił z towarzystwa

czub — wspomnienie „czubienia się“ w szkole nowogródzkiej

piersza (kochanka) — ojczyzna; Czeczot lękał się, by miłość jej nie obniżyła się u poety pod wpływem kuszących warunków życia w Rosji

Don Kiszot — bohater świetnej hiszpańskiej powieści satyrycznej Cervantesa (1547—1616)

bezbraku — bez wyboru

Czarna Góra — Sierra Morena

król Karol Wielki — w średniowiecznych podaniach rycerze w służbie ideału niewieściego (np. pięknej Angeliki) dokonują prawdziwych cudów bohaterstwa

trefny bifszyk Moabitów — „nieczyste“ (wedle wyznawców Starego Zakonu) jałdo obcego, wrogiemu ludu; z Moabitami (sąsiadami od Wschodu) staczali Judejczycy zacięte walki

Dagon i Baal — bóstwa Filistynów i Babilończyków; „cudze bogi“

ibędę dla tego — i będę mimo to (gwarowe)

„**Fiesko**“ — młodzieńczy dramat Schillera; treścią jego sprzysiężenie w Genui, dla obalenia nienawistnych rządów i przywrócenia wolności republikańskiej. Wymieniając jako lektury „Fiesca“ i dzieło Machiavellego (czyt.: Makiawelli — zm. 1527), który żądał bezwzględnej, nawet zdradzieckiej walki z wrogami Włoch, Mickiewicz informuje Czeczota, że pozostaje patriotą, spiskowcem, wrogiem Rosji

obiady Kuriusza — skromne, proste; Kuriusz Dentatus, konsul i zwycięski wódz rzymski (III w. przed Chr.), słynął z prostoty życia i obyczajów

Tomasz w zamku zaczarowanym — Zan więziony w tzw. „twierdzy“ wileńskiej, Łukiszczkach

anachoreta — pustelnik, człowiek który zupełnie odsunął się od świata

boston — gra w karty

„**pro domo sua**“ — we własnej sprawie

figurować — zajmować wybitne stanowisko

spasć na kwintę — tu: stracić napięcie duchowe, posmutnieć

u ojców bazylianów — w więzieniu wileńskim

Mickiewicz do Lelewela

G i r a j e — chanowie krymscy
n a m a z — modlitwa muzumkańska

i z a n — u mahometan nawoływani
wieрных do modlitwy, wyśpiewywane
z minaretów, tj. strzelistych wieżyczek
przy meczetach

Mickiewicz do Odyńca

k o t e r i e l i t e r a c k i e — partie,
obozy literackie

„ż u r n a ł” — po rosyjsku: dziennik,
czasopismo

„W i e s t n i k J e w r o p y”,
„W i e s t n i k M o s k o w s k i j” — „Wiadomości Europejskie”,
„Wiadomości Moskiewskie”

D i e r ż a w i n G a w r i ł (zm. 1816) — poeta rosyjski

ż u k o w s k i W a s i ł (Bazyli) — współczesny Mickiewiczowi poeta rosyjski

Mickiewicz do J. Kowalewskiego

K o w a l e w s k i J ó z e f — filomata; zesłany do Rosji, zwrócił się do badania języków Wschodu, w 1833 r. powołany został na profesora języków mongolskich w Uniwersytecie kazańskim

„R i s u m t e n e a t i s!” — nie śmiećcie się!

Wiazemski do Żukowskiego

p o l s k i d z i e n n i k — miał to być właściwie miesięcznik pt. „Iryda”, poświęcony literaturze i historii

B ł u d o w — towarzysz ministra oświaty Szyszkowa; miał rozpatrywać podanie. Pozwolenia nie udzielono

Mikołaj Malinowski do Lelewela

M a l i n o w s k i M i k o ł a j — filareta; później zasłużony wydawca i publicysta

Niemcewicz do Mickiewicza

n a c z a s — do czasu „vos exemplaria” itd. — „wy wzory greckie studiujcie dniem i nocą” (tzn. nieustannie). Jest to cytat z Horacego

W i e l a n d — wybitny poeta niemiecki; swoboda fantazji, barwność obrazów, giętkość słowa, zbliżają go poniekąd do romantyków

Mickiewicz do Odyńca

a l m a n a c h y — tu: wydawnictwa literackie zbiorowe, pojawiające się zazwyczaj doraźnie (bez stałej kolejności)

K o z ł o w I w a n — poeta rosyjski; Mickiewicz poświęcił mu niebawem swego „Farysa”

Adam Mickiewicz do Fr. Mickiewicza

k r e d y t o r — wierzyciel

p o s t ó j — obowiązek kwaterunku

Mickiewicz do Marii Szymanowskiej

k a p r y s — włoskie: „capriccio” (czyt.: kapriczio), podobnie jak i następne wariacje itd. — są to określenia pewnych utworów muzycznych, tu użyte z pewną figlarną dwuznacznością

p a r a p l u j a (franc. „parapluie”) — deszczochron (parasol)

„g r a n d v a l e t”... itd. — dworzanin pokojowy i przedpokojowy w i e n i k — miotełka

d w u g r y w i e n n y i p i a c i a ł t y n n y (5 altnów) — ówczesne drobne monety rosyjskie

t a r a k a n — karakon

„D e s b o n s m o t s”... itd. — kilka dowcipnych powiedzonek, ciężkich, fabrykacji obcej

„P l u s i e u r s i m p r o m p t u s”... itd. — kilka improwizacji zrobionych w wolnej chwili z nie-małym trudem i pracą

„D e s a n e c d o t e s”... itd. — kilka anegdot o dostojnej starożytności należycie stwierdzonej

Mickiewicz do Lelewela

z a p r z e d m o w ę — „O krytykach i recenzentach warszawskich” G o l a ń s k i Filip Neriusz ks. — teoretyk i krytyk literacki w duchu „Klasycyzmu”

„K l e i n s t ä d t e r e i” — po niemiecku: małomiasteczkowość; parafiańszczyzna

retorowie — tu: teoretycy literatury, podający nikłą treść pod formą uroczystych, retorycznych frazesów

Malewski do Lelewela

Moore (czyt.: Mur) Tomasz — wybitny poeta angielski; pociągał naszych romantyków polotem wyobraźni, szeroką skalą swoich tematów
 „Cyd” — Corneille'a; „Alzjra” — tragedia Woltera
 lulk a — fajka
 ekstazja — ekstaza, wzniosły stan duszy przejętej uwielbieniem, zachwytem
 sztabuch — imionnik, pamiętnik, rodzaj albumu, do którego zbierano aforyzmy, wiersze itd., wpisywane własnoręcznie przez przyjaciół, znajomych, a zwłaszcza ludzi sławnych

Mickiewicz do Jeżowskiego

harpia — w mitologii greckiej ptak z głową i piersią kobiecą. Harpie plugawiły, zatruwały jadło ludziom, których prześladowały, dlatego były jakby ptakami głodu
 Szwajcarya Saska — słynna z pięknych widoków okolica górska na pograniczu Saksonii i Czechosłowacji
 Schlegel — odwiedził go poeta w czasie podróży po Nadrenii; był to August Wilhelm Schlegel, profesor uniwersytetu w Bonn, wslawiony wykładami o literaturze i dramaturgii, własną twórczością literacką i wybornymi przekładami arcydzieł obcych. Młodszy jego brat, Fryderyk, odznaczył się podobną wszechstronnością uzdolnień; toteż romantyka niemiecka powołuje się często na braci Schległów
 Stattler Wojciech (1800—1882) — wybitny malarz polski; w późniejszych latach profesor Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie
 galeria — zbiory dzieł sztuki plastycznej, obrazów i rzeźb
 decyrować — odczytywać
 obeliski — z obelisków egipskich, znajdujących się w Rzymie, dwa pierwsze sprowadził Oktawian Augustus

Ze wspomnień A. E. Odyńca

Listy z podróży — ogłosił Odyńiec dopiero w starości; ich podstawę i treść istotną stanowią rzeczywiste listy do Juliana Korzaka i Leonarda Chodźki, zniszczone przez samego autora
 pani Otylia — żona Augusta Goethego, synowa poety
 tafle — parkiety, posadzki
 Kiszka Zgierski — zabawny wierszokleta wileński
 diadem — kosztowna przepaska przez czoło; stanowiła niegdyś oznakę władzy
 „Pardon, Messieurs”... itd. — Wybaczcie, panowie, że pozwoliłem wam czekać na siebie. Bardzo mi miło widzieć przyjaciół pani Szymanowskiej, która i mnie także zaszczyca swą przyjaźnią — (wzmianka o p. Szymanowskiej poszła stąd, że w liście do Goethego polecała mu polskiego poetę)
 „Elle est charmante”... itd. — Ona jest równie miła jak piękna, równie pełna wdzięku jak miła
 „Mais l'homme”... itd. — Ale człowiek ma tyle do roboty w tym życiu!
 „Leipziger Jahrbücher” — „Roczniki Lipskie”, pismo literackie
 Gans — profesor prawa w Uniwersytecie berlińskim; w czasie wykładu, któremu przysłuchiwał się Mickiewicz, publicznie oddał hołd jego twórczości
 Potocki Jan — poseł na Sejm Czteroletni, człowiek wysokiej kultury umysłowej, badacz dziejów Słowiańszczyzny i powieściopisarz
 David — zwany zwykle: David d'Angers (czyt.: Danzé), rzeźbiarz francuski; pozostawił wiele podobizn sławnych osobistości współczesnych. Zjechał wówczas do Weimaru, by portretować Goethego
 sylwetka — tu: płaskorzeźba głowy w profilu
 „Sanfary” — drukowana pod tym tytułem wśród tłumaczeń Mickiewicza „kasyda z arabskiego” (tj. powieść)
 drążki — dorożka

z w o s z c z y k — w Rosji woźnica, dorożkarz

D a r m s t a d t — miasto w Hesji (Niemcy zach.), nad Menem

z n i c z — w pogańskiej Litwie ogień ofiarny wiecznie podtrzymywany ku czci bogów

M e m n o n — bajeczny królewicz etiopski, syn Jutrzenki słonecznej, zabity przez Achileasa pod Troją. „Memnonami“ zwano też dwa kamienne kolosy w Tebach egipskich i łączono je z pamięcią bohatera; jeden z nich o wschodzie i na powitanie słońca miał wydawać harmonijne dźwięki

k a s t a l s k i e ź r ó d ł o — u stóp Parnasu; miało pijącym przynosić natchnienie poetyckie

H e b e — bogini wiecznej młodości rozlewająca bogom na Olimpie napoje niebiańskie

H e n r y s i a — Henryka Ankwi-czówna

G e n e z z a n o — mała miejscina w okolicy Rzymu ze starym kościołem augustianów

w d z i e ń s w e g o w y j a z d u — kiedy opuszczał Wilno skazany na wyjazd do Rosji (tj. 24 października 1824)

S t r z e l e c k i (Antoni) — jeden z Polaków przebywających wówczas w Rzymie

j e d e n z n a j p i ę k n i e j s z y c h k w i a t ó w p o e z j i n a s z e j — wiersz „Do Marceliny Łempickiej“

Z zapisek Zygmunta Krasieńskiego

11 sierpnia — Krasieński bawił wówczas w Genewie; Mickiewicz przyjechał tam 1 sierpnia

Antoni Malczewski

List do prof. Picteta

P i c t e t (czyt.: Pikté) Marek August (1752—1825) — uczonec szwajcarski, profesor fizyki w Uniwersytecie genewskim, badacz Alp w y c i e c z k a — odbyła się na terenie należącym do Francji, we wschodniej (pogranicznej) części Alp Sabaudzkich. Malczewski wyruszył z Genewy w kierunku płd-wsch. i przeszedł dolinę C h a m o -

n i x (czyt.: Szamoni). Dolinę tę zamyka od wschodu potężny łańcuch gór; zaczynając od północy następują w nim po sobie: M o n t o u v e r t (czyt.: Małuwer) i olbrzymie, jakby sfalowane, „mrze lodowe“, M e r d e G l a c e (czyt.: Mer de glas); partia tzw. „iglic“ (turni strzelistych), z najwyższą „iglicą południową“, A i g u i l l e d u M i d i (czyt.: Egij dü midí); wreszcie masy i szczyt M o n t B l a n c (czyt.: Mą blan), najwyższy w Europie (4810 m). Pierwsze zapisane wdarcie się na Mont Blanc przypadło w 1786 r.

S a l l a n c h e s (czyt.: Salánsz) — miejscowość na drodze z Genewy do Chamonix

T a c u l (czyt.: Takül) — nazwa jednej z niższych gór (i znajdującego się na niej schroniska)

r o d o d e n d r o n — roślina krzewiasta z rodziny wrzosowatych, właściwa okolicom wysokogórskim

C o l d e G é a n t — czyt.: Kol de żeán

d e S a u s s u r e (czyt.: de Sossür) Horacy — znakomity uczonec genewski, sławny badacz Alp; on pierwszy dokonał n a u k o w e j w y c i e c z k i na szczyt Mont Blanc w 1787 r. (Prof. Pictet był jego uczniem, współpracownikiem, następcą na katedrze)

d e l a C ô t e — czyt.: de la kot; G r a n d s M u l e t s — czyt.: Gran mülé

Seweryn Goszczyński

Podróż mojego życia

W i n n i c a — na Ukrainie, nad Bohem; gimnazjum winnickie należało do sieci szkół polskich tworzonych przez Czackiego

„T y s i ą c n o c y i t y s i ą c d n i“ — słynne opowieści arabskie „Tysiąca i jednej nocy“ i wzorowane na nich rzekomo perskie „Tysiąca dni i jednego“

Z w i ą z e k W o l n y c h B r a c i P o l a k ó w — tajna organizacja młodzieży akademickiej w Warszawie (niebawem wytropiona)

„N a d r o z m o w ą d w ó c h p u s z c z y k ó w“ — przytyk do

„romantycznego“ pomysłu, jaki wprowadził Goszczyński na początku „Zamku kaniowskiego“ — „pójdzie pod placki“ — kart z jego wierszami używać będą gospodynie przy pieczeniu ciast
Nabiela **Ludwik** — niebawem przywódca „belwederczyków“ w nocy listopadowej, a potem żołnierz powstania
Bronikowski **Ksawery** — „belwederczyk“; w Warszawie przed wybuchem powstania, a potem na emigracji w Paryżu ruchliwy wydawca
moje tłumaczenie **Walter-Skotta** — powieści pt. „Klasztor“; na Goszczyńskiego przypadła część przekładu, bo tłumaczono romans na spółkę

Osobowość M. Mochnackiego

Auxerres (czyt.: Oksér) — miasto we Francji (na pód.-wschód od Paryża); tu zmarł Mochnacki w grudniu 1834 r.
chwila upadku — w 1823 r., w czasie, kiedy był aresztowany jako członek związku Wolnych Braci Polaków. Chcąc co rychlej wyjść z więzienia dał się obalamucić podstępnyim obietnicom: napisał rodzaj memoriału, który przez wrogów mógł być obrócony przeciw szkolnictwu w Królestwie, i obiecał wstąpić do biura cenzury. Świadomość tego chwilowego błędu nieraz gorzko zatruwała mu życie

VIII

August Wilhelm Schlegel

Z „Wykładów o dramaturgii“

samotwórcza poezja — oryginalna, będąca własnym wyrazem ducha, narodowa
„romance“ (czyt.: románs) — słowo prowansalskie (pód.-wschodnia Francja), oznaczało pierwotnie język ludowy romański, dalej poezje tworzone w tym języku, aż przeszło na oznaczenie charakterystycznych dla owej twórczości tematów, rodzaju wyobraźni i uczuć. Romanistyka, tj. nauka o językach romańskich, ustaliła niebawem, że Schlegel mylił się uważając je za mieszanię łaciny z gwarami starogermańskimi; stwierdziła, że powstały one ze zmieszania łaciny tzw. „ludowej“ z mową Celtów we Francji, Iberów w Hiszpanii itd., którzy nie byli Germanami

Germaine de Staël Holstein

O Niemczech

Germaine (czyt.: Żermén) **Necker**, zameżna baronowa de Staël (1766—1817) — sławna autorka francuska. Potrafiła od-

czuć, zrozumieć, a po części przyswoić sobie nowe prądy umysłowe i duchowe, jakie wytwarzały się na przełomie XVIII i XIX w. Jej powieści („Delfina“ i „Korynna“) stanowiły ulubioną lekturę współczesnych; książka „O Niemczech“ była odkryciem nowego świata
„klasyczny“ był istotnie synonimem (tj. równoznacznikiem) tego, co „doskonałe“, co przedstawia wzór „wysokiej klasy“ z czasem stał się synonimem kultury antycznej (mówimy przecież nawet o „klasycznych“ językach, studiach itd.)
umieszczalna zewnątrz **akcję** **swej duszy** — przeżycia duchowe wyrażał w zewnętrznych, zupełnie ucieleśnionych, plastycznych uosobieniach (np. wyrzuty sumienia w postaci mściwych jędz, Erynij)
stancja — w poezji włoskiej nazwa zwrotki ośmiowerszowej, tzw. oktawy (Tassa „Jerozolima wyzwolona“ napisana jest w oktawach)
gondolier — wioślarz gondoli, tj. łodzi osobliwego kształtu, używanej w Wenecji
Caldéron **Piotr** (1600—1681) — sławny poeta hiszpański; zwłaszcza dramaty jego były wysoko cenione i często tłumaczone w epoce Romantyzmu

Camoëns (czyt.: Kamuęsz) Ludwik (1524—1580) — poeta portugalski, autor epepei pt. „Luzjady“ (o odkryciu Indyj Wschodnich przez Portugalczyków)

Victor Hugo

Przedmowa do „Cromwella“

H u g o Wiktor (1802—1885) — jeden z największych poetów francuskich. Wslawiony już młodzieńczymi „Odami i balladami“, stał się głównym przywódcą ruchu romantycznego, kiedy w 1827 r. ogłosił swój dramat pt. „Cromwell“; poprzedził go sławną Przedmową, gromkim manifestem nowego kierunku

o d a — przez ode rozumie Hugo wielką, podniosłą lirykę

n a i w n o ś ć — w znaczeniu naturalnej, szczerzej prostoty, bez przydatków sztuki

r a p s o d — w starożytnej Grecji poeta-śpiewak, który w czasie uroczystych obchodów, uczt itp. recytował pieśni bohaterские

„**R a j u t r a c o n y**“ — poemat wielkiego poety angielskiego Milтона (1608—1674), osnuty na dramatycznym temacie biblijnym

a r b i t r a l n y — dowolny, nie uzasadniony zresztą żadną istotną racją

w e s t y b u l (przedsionek), **p e r y s t y l** (kolumnada) itd. — przykłady, jak teoria „jedności miejsca“ zmusza do posługiwania

się w teatrze dekoracjami ogólnikowymi, a tym samym rozpraszającymi wszelką złudę rzeczywistości. — Zwłaszcza fakty historyczne wprowadzone do dramatu muszą mieć tło sceniczne wierne, tj. takie, na jakim rozegrały się w rzeczywistości

F e r o n n i e r e — wąska uliczka w starym Paryżu

V i e u x M a r c h é (czyt. Wié mar-szé) — Stary Rynek w francuskim mieście Rouen

Poeta zaprzeczenia

S h e l l e y — znakomity poeta angielski, współczesny Byronowi

e g o t y z m — silne poczucie i przestrzeganie wartości i praw własnego „ja“ (łac. „ego“), własnej osobowości; przeciwstawiane altruizmowi, tj. uczuciom i obowiązkom natury społecznej

l e g a t — w Rawennie, należącej wówczas do Państwa Kościelnego, przedstawicielem władzy był legat papieski

M i s s o l u n g h i (Mesolongion) — miasto w Grecji środkowej na płn. od zatoki Patras; tu zmarł Byron 1824 r.

f i l h e l l e n i s t y c z n y Komite — przyjaciół Hellenów, tj. Greków. Po wybuchu (1821 r.) wojny Greków o niepodległość, sympatie Zachodu dla kolebki kultury klasycznej objawiały się tworzeniem takich komitetów, mających wspierać powstanie